Эхэ һайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1994 МАЙ 19
Зунай эхин шарагшан могой һарын 9
ЧЕТВЕРГ
Гарагай 5
№ 93 (18935)
Газетын сэн захилай 10 түх.
Хэлсээтэ сэн

Малай үбэлжэлгын шиидхэхы шата

ЗААНАЙ ОРОЙДО ГАРААШЬЕ ҺАА...

...э дулааржа, ...е мүсэеэ тэ... уулын хор... майла газа... бэлшэжэ ...гэжэ малшад... ...һээр, үбэлэй ...жа, май һара ...гүй һэн хойноо болоод, хэшээл... ...һуухан даа.

Содном Мала... ...заахадаа, өөрын... ...тойехэ бэрхэ... ...гэжэ .һанагшабл... ...мэ жэшээ дурда... ...жүүдые үзэжэ... ...багшымнай сопхо... ...хүрэтэр түргөө... ...ябаад, «нэрын, ...зүгэй, хэн-юун, ...хэндэ-юундэ», ...хадаа «үйлы... ...хамтын, гаралай... ...нүүдынь һүүлдэ... ...гэжэ дабтанхай ...ябажархибал даа.

Тинтээдные хо... ...шөөдэ. Утын забһ... ...дахаяа газаашаа ...олоороо эзрэлэ... ...багшаяа нажааж... ...хин ниншэ тиншээ... ...даа, ямар түргэн... ...дые сээжэлдээ ...Мүнөөшье буряад... ...дые тооло гэжэ... ...бодхоогоо һаань, ...элихэн һанагдаад... ...хэлэхэ байдагби.

«Эхин һургуули... ...дүүргөөбэл, ажабай... ...ядадаггүй, эрдэм... ...дабажа болодог ...Жана багшынгаа ...бидэ уулзахадаа ...ди. Үхибүүдтээ, ...нэртээ хэлдэгөдө... ...шье үхибүүдэйнг... ...лида ороходо, ...һайн һуурн тэ... ...бэрхэ багшада уг... ...додог» гээшэ аабл...

Тэрэ гэһээр 45... ...һүүлнын шабинар... ...далай олон ондоо... ...гаар ябанхай. ...шыгаа, һургуули... ...дэр нэрые дээгүү... ...ябаха гэжэ ороло...

Мүнөө майн 20-... ...гын дунда һургуу... ...жэлэй ойдо олоороо... ...һан шабинар соо, ...манай классай бэ... ...багшада һураһан ...олохон лэ байха... ...нинь ерэжэ шада... ...шье болоно ааб даа... ...хэдэнь нэгэ һамбал... ...хэеэ һананаб: «Н... ...шын шабинар, бодо... ...харуулагты!».

С. ЦЫРЕТ...
Хэжэнгын дунда һ... ...лие 1959 ондо ...һэн республикын ...

...ИН районой... ...до мал шахан... ...ол шэглэлтэй... ...ховоз урда... ...районойнгоо... ...гарлашадай... ...мэдэлнүүдһээ... ...уудые худал... ...ан таргалуул... ...гүрэндэ... ...алтай байһан... ...ан хэлөбэл, ...ажахынуудһаа... ...грамм шэг... ...хашараг ху... ...тэрэнээ 350 ...эр шахан...

...хэрэгтэ мал ...соо хүдэлһэн, ...й болоһон ...а Борисовна ...шанаар 30 ...жаллаһан На... ...на Софроно... ...тала ехэтэ ...хөөрөй оро... ...нимэ амжал... ...уу.

...РЭ (зүүн гар... ...ова, Н. Соф...

...ЖАПОВАЙ фото.

...АГШАНАРАЙ ...ҺУРГУУЛИД...

..., ХҮБҮҮДГҮЙ ШАЛГАРАА

...рэмжэтэ багшанарай институ... Потехина, Ю. Чернецова, Е. ..., Е. Кожевникова гэгшэдһээ ...нда баскетболоор республик... ...оложо тодорбо.

...лиин хүбүүд мүн лэ нимэ н...

..., Покацкая, А. Г. Покацкий ...итой гэжэ тэмдэглэлтэй байн...

...ЕНИИ БЭРХЭ ДАА

...афическа факультедэй IV ...тешов оронойнгоо университе... ...мск хотодо болоһон бүхэроссий... ...гурбадахи һуурн эзэлбэ.

В. НАЙДАН...

...ВЕТ

...удаһан хэмжээтэй. 6.363.
...һан саг. 19.20.

...н республиканска... ...эблэгдээ. Дирек... 0.45.
...тойгоор бурнахэл. Зак. № 92.

Һунгалтые угтуулан

МЭДЭХЭДЭЭЛ ДЭБЖҮҮЛЭЭ

Агын округой дэбисхэр дээрэ ажаһуудаг «Буряад үнэнэй» уншагшад Буряад Республикын Верховно Соведэй сессинүүд яажа болодог, үнгэрдэг бэ гэжэ анхаралтайгаар уншадаг, һонирходог юм. Юундэб гэхэдэ, Верховно Соведэй сессинүүд дээрэ Үндэһэн Хуули, Президентые һунгаха тухай хөөрэлдөөн олондо һонирхолтой.

«Багшанар министрые дэбжүүлбэ» (№ 73) гэжэ багахан мэдээсэл соо эрдэм һуралсалай министр **С. Д. Намсараевые** конференциде хабаадагшад Президентын туншаалда кандидадаар дэбжүүлбэ гэжэ дуулгаба.

Буряад Республика соohоо сугларһан гурбан зуу гаран эрдэм һуралсалай хүдэлмэрилэгшэд мэдэхэдээл С. Д. Намсараевые дэбжүүлээ ёһотой. Республика соо мэдээжэ хүнүүдэй нэгэн болоно ха юм. Россиншье министерстводэ баһал мэдээжэ байха.

Интернационалист хүн байха ёһотой: сэдьхэлээрээшье, ажалаараашье, мэргэжэлээрээшье, тушаалаараашье бүхы хүн зон, яһатан нэгэ адли, хэнниншье хэнһээ үлүү ондоо янза шэнжэтэй бэшэ гэжэ мэдэдэг.

Аршаандашье, амаралтадашье ябахадаа, Буряад Республикын багшанартай уулзахашье, хөөрэлдэхэшье саг болодог һэн. Юундэб гэхэдэ өөрөө хори гаран жэл һургуулида хүдэлһэн хойноо эжэлүүдгүй һургуули һудар тухай үгэ андалдахаш. Тинхэдээл республикын һургуулинуудта номой үзэлгэ яһала барагаар табигдаһан гээшэ аа гү гэжэ һанахаар байдаг һэн.

«Буряад үнэнэй» хуудаһануд дээрэ С. Д. Намсараевай толилогдоһон статьянуудынь ехэ һониншье, ойлгосотойшье, хэрэгтэйшье, удхатайшье байдаг һэн.

Буряадшье угсаатанайнгаа уг гарбалынь, түүхыень һайн мэдэдэгшье, һэргээхэ гэжэ оролдодогшье, тобшо ажал ябуулдагшье хүн гэжэ һанагшаб. Тэрээнһээ хажуугаар город яһатанайнгаа түүхэ, абари зан, ажал хэрэгынь баһал һайн мэдэхэ хүн ха юм. Ородуудшье дэмжэхэл байха ааб за гэжэ һанагдана.

Президентын туншаалда дэбжүүлэгдэһэн кандидадууд гээшэ гүнзэгы ухаан бодолтой, ехэ эрдэмтэй, түбшэн даруу абари зантай, ехэ дүй дуршэлтэй хүн байха ёһотойл.

Иигээд лэ Буряад Республикын багшанарай конференци эдэ бүгэдые мэдэхэдээл министр С. Д. Намсараевые дэбжүүлээ гэхэ байнаб.

Б.-Н. ЛХАМАЖАПОВ.

ЭРХИМҮҮДТЭЭ НАЙДАНА

Буряад Республикын Президентын, Арадай Хуралай депутадуудай һунгалта үнгэргэхэ талаар окружной һунгуулинин хоёр округ Яруунын аймагта байгуулагдаа һэн.

Яруунын һунгуулинин 9-дэхи округһоо Буряад Республикын Арадай Хуралай депутадта кандидадуудаар Яруунын аймагай захиргаанай гулваагай орлогшо Дамба Чимитович БОРОСГОЕВ, республикын хүдөө ажахын ба эдеэ хоолой талаар министр Николай Намдакович НАЙДАНОВ, «Ульдэргэ» гэжэ тарилашадай ажахын түрүүлэгшэ Лидия Даржаевна ЦЫБИКЖАПОВА дэбжүүлэгдээд бүридхэлдэ абтаба.

Нарһатын һунгуулинин 10-дахи округһоо Буряад Республикын Арадай Хуралай депутадта кандидадуудаар Яруунын аймагай захиргаанай гулваа Цырен Эрдынеевич ДОРЖИЕВ, аймагай больницын ахамад врач Валерий Иванович ШОНОЕВ, «Улхасаа» гэжэ тарилашадай ажахын түрүүлэгшэ Чимит Дашиевич ЗУНДУЕВ, «Хорго» гэжэ хүдөө ажахын түрүүлэгшэ А. В. САЗОНОВ гэгшэд дэбжүүлэгдээд, окружной һунгуулинин комиссинуудаар бүридхэлдэ абтаба.

Манай корр.

Алдарта Байгал, арюухан далай...

«Байгал тухай» Россин Федерациин Хуулиин проект һаяхан Буряад Республикын Министрнүүдэй Соведтэ болоһон зүблөөн дээрэ дахинаа хаража үзэгдэбэ. Республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо М. И. Семёновой хүтэлбэри доро үнгэргэгдэһэн энэ зүблөөндэ Байгал нуурта хабаатай олон тоото эмхинүүдэй түлөөлөгшэд хабаадаһан байна.

«Байгал тухай» Хуулиин проект энээнһээ урид дөмжэгдээгүй байһаниньь мэдээжэ. Буряад Республикын, Эрхүүгэй, Шэтын областынуудһаа Гүрэнэй Дүүмэдэ һунгагдаһан депутадууд Гүрэнэй Дүүмын түрүүлэгшэ Иван Рыбкиндэ хандажа, Байгал тухай хуули баталан абалгые түргэдхэхэ эрилтэ табиһан байгаа. Ушар тинмэһээ Гүрэнэй Дүүмэһээ тус Хуулиин проект Буряад Республикада эльгээгдэнэн юм. Байгша оной майн 2 болотор Хуулиин проектые зүбшохэ, тингээд майн 13-да Гүрэнэй Дүүмын заседани дээрэ зүбшэн хэлсэгдэхэ юм гээд тэндэһээ эльгээһэн бэшэг соонь хэлэгдэнхэй.

«Байгал тухай» Россин Федерациин Хуулиин проектын статьянууд ехээр хубилгагдаагүйшье һаа, 9-дэхи, 14-дэхи, 19-дэхи статьянууд туншаа хэлсэгдээгүй асуудалнууд үлөө һэн. Ушар юуб гэхэдэ, Буряад Республикын зүгһөө оруулагдаһан дурадхалнууд хүндэтэйдэ тоологдохо ёһотой байна бшуу. Тэдэ дурадхалнуудынь парламентын комитедүүдтэ эльгээгдэхэ юм.

Байгалай оршон тойронхи газарые, мүн ашаа зөөхэ бага хүсэтэй судиануудые ашаглаха тухай асуудалнуудаар арсалдаан байһан зандаа. Байгалай эрьедэхи газарые хубини зөөри болгохо гү, али үгы гү гэһэн асуудалаар зүблөөндэ хабаадагшад олон ондоо һанамжатай байба. Буряад Республикын Үндэһэн Хуулиин ёһоор, хаанашье газар хубини зөөри болохо аргатай ха юм. Зүгөөр Байгалай эрьедэ... Байгал соогуур нефть зөөжэ болохо гү гэһэн асуудал мүн лэ хүшэр асуудал байба. Гэхэтэй хамта Байгал шадар ажаһуудаг хүнүүдтэ ямаршье хүнгэлэлтэнүүд Хуулиин проект соо хараалагдаагүй байһаниньь ойлгосогүй гээд тэмдэглэгдээ.

Э. ДАГБАЕВ.

I.

Ямараар һайндэрлэбэбта гээд зонһоо асуухада, мүнөө тоб байса харюусаха хүн балай олдохогүй хаш даа. Тиимэһээ Майн 1-дэ юу хээбта гээд асуугаа һаа дээрэ ха гэжэ тоолоһон «Деловой мир» һониной хүдэлмэрилэгшэд тэрэ үдэр ямар һайндэр тэмдэглээбта гэһэн тодо асуудал табиба.

Уншаа, дуулаа һэн үү?

ХОЁР АСУУЛТА

Тинхэдэнь асуудалда харюусагшадай 4 процентнь Майн 1-нэй һайндэр хуушанайхараа тэмдэглээбди гэбэ. Пасха 39. Майн 1 болон Пасха суггань 41 процентнь тэмдэглэһэн байба. Алинин-еньшье һайндэрлээгүйбди гээд, 7 процентнь харюусаба. Асуудалда харюусахаяа 1 процент асуултада хабаадагшад арсаһан байха юм.

2.

«Деловой мир» һонин үшөө нэгэ асуулта тухайгаа мэдээсэнэ. Тинхэдээ коммунистнуудай засаг дүүрээ гү, али үгы гү гэһэн асуудалда харюусыт гэжэ зондо хандаба. Энээнэй дүнгөөр нимэ харюунууд абтаба: засагаа гарһаа алдаагүй зандаа—31, алдаа—41, ойлгоогүй байнаб —20 процент.

(«Деловой мир» һонинһоо абтаба).

„Буряад үнэн"-94

ЗАХИЛ ХЭГДЭҺЭЭР

Май һарын эхээр Захааминай аймагай наада захын һуурин,тосхонуудаар ябахадаа, нютагаархиднай «Буряад үнэн» газетээ хэр удшажа, захил хэжэ байгаа юм ааб гэжэ һонирхобоб. Яагаашье һаа, энэ аймагта эгээл олон буряад зон ажаһууна гээшэ. Мүнөө майн 6-най байдалаар энэ жэлэй хоёрдохи хахадта хамта дээрээ 90 хэһэг «Буряад үнэн» газетэдэ захил хэгдээд байна.

Гэбэшье эндэхи зонтой уулзахада, «Буряад үнэн» газетэдэ захил хэхэгүйбди гэжэ хэлэхэ хүн дайралдаагүй. Аймагай захиргаанай гулваа Б. Ц. Семеновтой хөөрэлдэхэдэм:

— Би почтын ерэхэдэ, эгээл түрүүн «Буряад үнэнөө» гартаа абадагби. Газетэдэ бэшэгдэһэн һониннуудые уншахадаа, манай аймаг тухай юу бэшэжэ, дуулгаа байдаг юм ааб гээд баһал һонирхохош. Энэ кварталай захил дэмжэжэ, бидэ аймагайнгаа захиргаанай зүгһөө «Буряад үнэн» газетэ захиха дуратай зондо 500 мянган түхэриг социальна дэмжэлгэ болгожо үгэхэбди.—гэжэ Бато Цырендондович мэдүүлээ һэн.

Һуурин, тосхонуудай гулваанартай уулзахада, арга шадалаараал «Үнэнөө» захихабди гэхэ юм. Хамнинн АКХ-гай директор В. Г. Жигжитов 35 хэһэг «Буряад үнэнние» захихабди гэжэ найдуулба. Саашань Хуртагын АКХ-гай директор Т. Б. Будаева баһал 35-ые бэшүүлхэбди гээ.

— Тамара Бальжановна хэлэһэн үгэдөө хүрэхэл байха,—гэжэ Б. Ц. Семенов залуу хүтэлбэрилэгшые магтаба.—Энэ хүнэйديюекторэар ажаллажа эхилһэрнь, Хуртагада нилээд хубилалта болоо. Мүнөөнэй хатуу сагта һургуулинин, спортын байшангууд баригдажа эхилээд байхыень хараба гэгшэбди. Тамара Бальжановнагай түсөөр һургуулинин үхибүүд өөһэдын хамһабариин фермэтэй болсо. Тэндэнь 200-гаад эбэртэ бодо мал харуулаһалгдана. Саашадаа хэхэ, һэргээхэ ажалынь үшөөл ехэ даа.

Гэбэшье захил хэлгые гансал нютагай гулваанарта даалгажархихагүй ха юмши. Юунэй түлөө һургуулинин багшагар, һурагшад байгаа юм гэхээр. Түрэл арадайнгаа хэлэ, соёл болбосоролые, эрдэм гэгээрэлые, бурхан шажанаа өөдэнь үргэхэ, хүгжөөхэ хэрэгтэ урдаа хараха хаһүүдэй тэдэмнай болоно гүб даа.

Жэшээнь, Бүргын дунда бэшэ һургуулида бэлиг шадабаряар бэрхэ багшанар олон. Тэдэнэй нэгэн Дулма Шойдоновна Доржиева болоно. Энэ багшын хэшээлнүүд үдэр бүри ондоохоноор, өөрын онсо удхатайгаар үнгэрдэг юм. «Дулма Шойдоновнагай шабинар уран гоё шүлэгүүдые зохёохо, жэнхэни буряад хэлэ бэшэгээ «табан хургандаал» адли мэдэхэ болоод һургуулияа дүүргэдэг» гэжэ хүршэ Хамнини дунда һургуулинин багшанарай хөөрэлдэхые нэтэтэ бэшэ дуулаа һэм. Багшын буланда «Буряад үнэн» газетын суглуулбаринууд нягтаханаар папканууд соо харагдана.

Майн 6-най үдэр Закаменск хотодо аймагай хүдөө ажахын селекторнэ суглаан үнгэргэгдэбэ. Тэндэ республикын хэблэлнүүд тухай хөөрэлдөөншье гараа даа. Манай «Буряад үнэн» газетэдэ һонирхолтой статьянууд, мэдээсэлнүүд гарана гэжэ тэрэ суглаан дээрэ тэмдэглэгдэбэ. Суглаанай һүүлээр Хужир, Михайловка, Үлэгшэн, Хуртага һууринуудай хүтэлбэрилэгшэд уулзажа, «Үнэн» газетэеэ али болохоор үргэжэ байха гэжэ хоорондоо хэлсэбэ. Эдэ зоной нигэжэ хөөрэлдэхые шагнахадаа, сэдьхэлдэм ехэл урматай байгаа һэн.

Июниин 12 болотор захил үргэлжэлһөөр гэжэ түгэсхэлдэнь үшөө дахин нютагайхидтаа һануулая.

Г. ЗАНАЕВА.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ!

2-дохи нюурта. Хэжэнгын дунда һургуулинин 80 жэлэй ойдо зорюулагдаһан тусхай хуудаһан.

3-дахи нюурта. Б-М. Жигжитов: «Ажабайдалһаа үндэһэтэй» — харагшын һанамжа; Б-Д. Очиров: «Үнэнэй мүр» — үргэлжэлэл; Ажалшадай бэшэгүүдһээ. С. Цыбенов: «Өөһэдөөл бэеэ тэжээхэ ёһотойбди».

4-дэхи нюурта. Будажаб Будаев: «Сэлэнгын буряадуудай түүхэ домогуудһаа»; Монгол литэ; «Хагшаһан тоноёо яахаб»—туһатай зүбшэлнүүдһээ. Спортын һонин.

РИМБҮҮШЫН ХЭШЭЭЛНҮҮД

Гэгээн түрэлтэ Намхай Норбу римбүүшэ дүтынгоо шабинартай хамта ниислэл хотодомнай бууһаар, хэдэн хоногой туршада сүлөөгүй ажаллажа байна.

Майн 15-да бөөнэрэй «Хэсэ хэнгэрэг» гэжэ бүлгэмэй түбэй уряалаар морилжо, уулзалга хээ, суглараг шадай асуудалнуудта тодорхой харюу үгэһэн байна.

* * *

Үржын саадДэр Гэгээн багша түүгэдэй «Хараасгай» журналай редакцида айлшалжа ажал хүдэлмэритэйнь танилсаба. Ахамад редактор, Хүүгэдэй уран бүтээлшэдэй уласхоорондын эблэлэй түрүүлэгшэ Ц.-Ж. А. Жимбиев хоёр хэлэн дээрэ гаража байдаг журналай бэелүүлжэ байһан ажал хэрэгүүд тухайда хөөрэжэ үгэбэ. Мүн баһа бүхы дэлхэйгээр тарахан монгол туургата арадуудай хүүгэдэй уласхоорондын Ехэ нааданда бэлэдхэл хэгдэжэ байһан тухай тэрэ хөөрэжэ үгөө.

* * *

Майн 13-һаа эхилээд, Намхай Норбу римбүүшэ Дзогченэй хэшээл үнгэргэнэ. Тинхэдээ «А» үзэгэй тарниһаа, Ваджрын дуунһаа эхилээд, хэдэн олон тарниин уг удхые ойлгуулан, Гэгээн багша номнол номноо. Жэшээнь, «А» үзэгэй тарниин үгүүлхэдэ гү, али Ваджрын дуу дуулахада, хүнэй зүрхэн соо сагаан толон бадараад, бэе халуу бусажа, эршэ хүсэн нэмэдэг. «А» үзэгэй тарни хадаа Бадмасамбаава багшатай пилэн нэгэдэхын опол арга юм гэнэ.

Ваджрын дуунай хэлэн хадаа Уддияныь (Үржэн Хандын) ороной хэлэн. Анхан сагта энэ орон хойто Пакистанай гү, магад, Афганистанай дайдада оршодог байһан гэжэ олон эрдэмтэд тодорхойлдог. Анхан сагта энэ орон буддын шажанай мүргэл үйлэдэдэг ехэ түб байгаа. Энэл ороноо Бадмасамбаава багша Түбэдтэ морилжо, ваджраяные, тантрын суртал үндэһэлһэн түүхэтэй. Оршолондо баригдаһан амитад энэ дуунай абяае шагнабал, дары сүлөөрхэ жэшээтэй. Үгыншье һаа, хүнэй ами табижа байхада, энэ дуу дуулахада гү, али бэшэмэл тарниие бэе дээрэнь табихада, дээдэ изагуурта түрэхэ юм гэнэ. Юундэб гэхэдэ, энэ дуу дуулажа байхада, огторгойн олон мянган дакининууд (хандамаанар) буугаад, эршэ хүсэ, сэсэн мэргэн бодол түхөөдэг.

Ехэ багшын бүхы хэшээл тухай газетын нэгэ мэдээсэл соо дуулгахын аргагүй юм. Имагтал өөһэдөө соносожо, шэхэндээ хабшуулбал, тон зүйтэй.

Римбүүшэ багша номноло англн хэлэн дээрэ номноно. Манай орондо морилжо, хүн зонтой харилсахадань, ходо туһалжа хамта ябалсадаг, Санкт-Петербургда ажаһуудаг Татьяна Науменко багшын номнолые тон зохидоор оршуулна.

Гэхэ зуура римбүүшэ багша хуушан монголоор уншадаг байһанаа 1992 ондо морилходоо харуулаа һэн. Хожом ерэхдээ, монголоор хэлэдэг болоод байхаб гэжэ хэлээ бэлэй. Гэбэшье хоёр жэлэй туршада дэлхэйе тойрон аяншалжа, алишье ороной хүн зондо Дзогченэй ном түхөөжэ ябахадаа, сүлөө аргань олдоогүй бээ. Аяар Шэнэ Зеланди хүрэтэр ошоһон байна бшуу.

Бүхы дэлхэй дээрэ тохёолдоод байһан бэрхэтэй хатуу сагта хүн амитанда аша туһа үзүүлхэ зорилгоёо бэелүүлэн ябахадаа, Буряад орондо хоёрдохёо морилһониньь тон ехэ удха шанартай байна.

Ц. ДОНДОГОЙ.

ТАРШАА, ХОРХОЙ ДЭЛГЭРЖЭ БОЛОХО

...жэлдэ хабар... ...хуур болохын, ...ын хажуугаар, ...онхи аймагуу... ...даар таршаа, ...й дэлгэржэ, та... ...лангай ургаса... ...жидол ушаруу...

...ы хэхэ, ургаса ...амэрэй яһала ...шээлхэдэ, рес... ...ынуудта бүхы... ...гектар тарша... ...дээрэ хими... ...саагдаһан, 15 ...та агротехни... ...бүлгэнууд хэ... ...йна.

...ымнай түргэн ...янзыншье хор... ...республикын га... ...ын тинмэ хор... ...лгэрдэг. Илан... ...хара, хүрин ...л, улаан гэдэ... ...олгойтой гэхэ ...уд ургасада ...үргэдэг, эдижэ ...йна. Жэшээнь, ...уд, үтэн хорхойншье шэнисын, ешмээнэй, хэзэрын залаата ургамалнуудай, олон жэлэй ногооной, хартаабхын, овощой ногоон энэ намаае эдижэ гэмтэдэг юм.

Үнгэрһэн намар хэгдэһэн шалгалтын ёһоор харахада, республика соо худөө ажахын эдэ-үүрнин газарай дүрбэлжэн метр бүхэндэ 6-10 хорхойн гэр үбэлжөөндэ ороһон байна. Тинхэдэ Сэлэнгын аймагай газар дээрэ дүрбэлжэн метр бүхэндэ—8—12, Ивалгын — 5—10, Мухар-Шэбэрэй—6—8, Бэшүүрэй аймагай газар дээрэ—5-6 тинмэ хорхой байгаа.

Эдэ хорхойнуудые түргэн үгы хэхын тула түрүүн тэдэнэй бии байһан газарые шэнжэлхэ, тэдээнтэй тэмсэхэ хэмжээ ябуулгануудые тодорхойлхо хэрэгтэй. Тусхайлбал, гол түлөб майн 20 доор, таршаануудай үтэнэй бии болоһоной хүүлдэ 3—5 хоногһоо хожомдонгүй газарай гектар бүхэндэ хэды хорхой бииб гэжэ шэнжэлхэ шухала. Үнгэрһэн үбэл олонхи нютагуудта дулааншаг, саһа сохтэй байжа, хорхойнууд һайн үбэлжөө. Нигээд май соо, июньдэ халуун дулаан, хуурай улаһилтай байгаа һаань, республика соо таршаа хорхойнуудэ ехээр дэлгэржэ, таряалан, сабшалангай ургасада ехэ хоро, хохидол хүргэжэ болохо аюул бии.

Тэдээнтэй тэмсэхэ ямар арга хэрэглэжэ болохо гээшэб?

Нэн түрүүн ургамал хамгаалгын манай станциин түсэблэһэнэй ёһоор, худөө ажахын ургамалнуудай таригдаһан газарай хажуудахи талмай дээрэ дүрбэлжэн метр бүхэндэ 1-нээ үсөөн бэшэ хорхойн үбэлжэһэн байгаа һаа, тинхэдэ тарилгаһаа 1 километрһээ холо бэшэ газарта дүрбэлжэн метр бүхэндэнь 2-3 хорхой байгаа һаань, химическэ хоро сасаха хэрэгтэй.

Зунай сагта таршаануудай олон болоод, газарай дүрбэлжэн метр бүхэндэ 10-һаа дээшэ үтэнүүд болон томо таршаа, шааруулай бии болоо һаань, 2,5 процентын холисотой децис хоро уһанда худхажа сабшалан, бэлшээрини газарай гектар бүхэндэ 0,4—0,5 литр хүртэхөөр сасаха ёһотой. Тингээд тэндээ 20 хоног соо мал адуулхагүй, хүлеэхэ шухала. Мүн 40 процентын метафос хоро уһанда холижо, гектар бүридэ 0,4—1 литр сасаад. 20 хоногто хүлеэхэ. Үгышье һаа, маврик-2 гэжэ шэнэ хорыс уһанда худхажа, сабшалан, бэлшээрини гектар бүхэндэ 0,1 литр хүртэхөөр сасаад, тэндээ 30 хоног соо хүнүүдые, үхэр мал ябуулхагүй ёһотой.

Энээнтэй хамта таршаа үгы хэхын тула тэдэнэй олон болоһон шэнэ, залууг газарые хахалжа, борнойлжо, дисковаин хэжэ, хорхойнуудые шоройгоор хушахада нилээд үсөөн болодог. Сабшалан, бэлшээрини газарта тинмэ хорхойнуудай олон байгаа һаань, газарайнь хүрьһэ үндэһөөрнь һайжаруулха, элдүүрилхэ худэлмэри хэжэ болоно.

А. БОТОЕВА,
республикын ургамал хамгаалха станциин лабораториие даагша.

Тэгэн мунхэ таладам Тэрэл асарhан гуламта

(Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда hургуулиин 80 жэлэй ойдо)

«АЛТАН МАНАЙ УУРГАЙ»

ҮГЫ ДАА, hургуулиингаа жэлнүүдые хэншье хэзээшье мартахагүй»,—гээд, мэдээжэ дуун соо дуулагдадаг. Үнэхөөрөшье, хүн бүхэн hургуулиингаа жэлнүүдые, түрүүшынгээ хэшээл, түрүүшынгээ багшые наhаараа мартахагүйл. Тиигээдшье маанадай сэдьхэл зүрхэн соохи бүхы hайн hайхан юумэн hургуулиhаа эхитэй бшуу.

Манай урда гушан жэлэй саада тээ хэблэгдэhэн, шарлашаhан газетын хуудаhан хэбтэнэ. hургуулиин 50 жэлэй ойдо зорюулжа, түрүүшын выпускнигуудай нэгэн Эрдынеев Бабу өөрынгөө багша Николай Михайлович Краснов тухай нигэжэ бэшэнэ: «Тэрэ залуушье, бэрхэшье, зохид абари зантайшье хүн hэн. Бидэ багшадаа тургэнөөр дадаа hэмдн. hүүлдэнь ехэл хүндэлдэг болообди. Түрүүшын хахад жэл соо ород алфавит ба арифметикэ шудалаабди. Хоёрдохи хахадтань географи, геометри үзөөбди. Би түрүүшын hурагшадай нэгэн боложо, нютаг соомнай болоhон соёл-болбосоролой хубилалтада хабаадалсаhандаа ехээр омогорхоноб».

hургуулимнай баян түүхэтэй юм. 1913 оной октябрь hара соо Хэжэнгэ тосхонhоо холо бэшэ оршодог Хойто-Шанаа гэжэ газарта нээгдэhэн байна. Түрүүшын багша Краснов Николай Михайлович болоно. Тэрэ жэлдэ 12—14-өөд наhанай 16—17 хүбүүд hураа. Тэдэнэй тоодо Эрдынеев Бабу, Олбороев Оюнта, Очиров Галсан болон бусад тоологдоно. Краснов багша 1914 ондо армида абтажа, нэгэ хэды саг соо хэшээлнүүд таhалдаhан байна. Зүгөөр хойто жэлынь Цыденова Дулмажап гэжэ багша ерэжэ, дахинаа hургуули хүдэлжэ эхилээ hэн.

1923 ондо hургуули Хэжэнгын дасанай газар дээрэ урилагдан табигдаа. Энэл ведэ hургуулине даагшаар Хопа Намсараевич Намсараев хүдэлөө hэн. Уданшьегүй 1925 ондо тус hургуули Хэжэнгэ тосхон руу зөөжэ, үхибүүдые hурган хүмүүжүүлгэдэ ехэ наhатайшуулые үзэг бэшэгтэ hургалгада, нютаг зон соо нинтэ-политическэ ажал ябуулгада ехэхэн үүргэ дүүргэhэн байна.

1931 онhоо хойшо бэшэ тссхонуудта эхин шатын hургуулинуудай нээгдэхэдэ, методическа түбтэй байжа, тэдэндээ түшэг тулгуринь боложо үгэhэн юм. hурагшадай тоо жэл ерэхэ бүри олошоржол байгаа. Жэшээнь, 1923—1924 онуудта 35—40 hурагшадтай байгаа haa, 1934 ондо тэдэнэй тоо 279 хүрэтэрөө ургаа.

Харин Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эхилхын урдахана 500 гаран hурагшад тоологдоо. 1933 ондо дүүрэн бэшэ дунда hургуули, харин 1940 ондо дунда hургуули болоо.

Үхибүүдэй болон ехэшүүлэй дунда тон түрүүлэн гэгээрэл нэбтэрүүлhэн зон Бадмацыренов Цыренбазар, Доржиев Дугарцырен, РСФСР-эй hургуулинуудай габьяата багша Дугарова Жанна болон бусад болоно.

Манай hургуулиин багшанар ба hурагшад орон соо колхоз байгуулгын ба индустриализациин үедэ горитой хубитаяа оруулhан гэжэ мэдэнэбди. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай hүрөөтэй жэлнүүдтэшье багшанар үхибүүдээ Эхэ орондоньдуратайгаар, үнэн сэхээр хүмүүжүүлгэг, фашизмын бодото дурые, үнэн зүб хэрэгэй илаха байhые нютагай зондо ойлгуулжа үгэлэг байгаа. Тэдэнэр Эсэгэ ороноо хамгаалгын жасада 17 мянган тухэригhөө үлүү нүхэн соорь суглуулжа, «Буряад-Монголой эдир патриот» гэhэн танкын колонно бүтээлгэдэ үгэhэн байна.

Тэдэ жэлнүүдтэ хэгдэhэн бүхы хэмжээ ябуулгануудта хабаадалсаhан багшанар гэхэдэ, Н. Н. Намсараев, А. В. Булгадаев, А. К. Маханов, Ж. Ц. Дугаровa, А. А. Аюржанаев, А. З. Янгутова, А. Р. Атутова, П. В. Татаурова, А. А. Борисова болон бусадай нэрэнүүдые мартахын аргагүй.

1942 ондо дунда hургуулиин түрүүшын выпуск боложо, тэдэнэй 9-нинь сэрэгэй албанда татагдаа hэн. Хэд бэ гэбэл: Катушкин Максим, Мангатаев Даша, Алсагаев Матвей, Цыбиков Рабдан, Суворов Иван, Сергеев Иннокентий, Цыренов Дамба, Цамдинов Балдан. Тэдэнэй дундаhаа Катушкин Максим, Мангатаев Даша, Алсагаев Матвей гэгшэдынь дайнай газар дээрэ баатарай үхэлөөр унаhан байна.

Фашис булимтарагшадтай тэмсэлдэ эрэлхэг зориг ба баатаршалга харуулhанай түлөө хэдэн зуугаад хүбүүднай орден, медальнуудта хүртөө. Дайнай hүүлэй жэлнүүдhээ эхилээд, мүнөөдэрэй байдал хүрэтэр тус hургуули эрдэм мэдэсэ ехэтэй, өөрынгөө хэрэгтэ үнэн сэхэ хүнүүдые бэлдэhээр лэ байдаг.

Үхибүүдые hурган хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ габьяатай байhанайнгаа түлөө анханда хүдэлhэн, мүнөөшье хүдэлжэ байhан олон багшанарнай РСФСР-эй, Буряад Республикыш габьяата багша гэhэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй.

Тэдэнэй дунда Ж. Ц. Дугарова, Н. Н. Намсараев, А. Р. Атутова, Е. С. Куриганова, А. З. Янгутова, Е. М. Тармаева, А. А. Имекова, Д.-Н. Намжилова, Б. С. Мункина, Д. Г. Баяртуев, Н. Д. Дондокова, В. С. Мункин, Р. Б. Шойнжурова, Н. Б. Баяртуева гэгшэдэй нэрэнүүд ороно.

Манай hургуулида өөрынгөө хэжэ байhан ажалда үнэн сэхэ, багшын мэргэн урлалые ёнотойгоор шудалhан, ахамад нүхэдэйнгөө хэрэгые урагшатайгаар саашань ябуулжа байhан багшанар мүнөө хүдэлнэ гэбэл: Т. И. Нороева, Э. Р. Манхирова, В. М. Манхиров, О. М. Ошихова, О. Н. Дугарцыренова, В. Б. Одоев, В. Н. Маханчеева, Б. Б. Цыпылов, С. Ц. Молонова, С. Б. Бадмаева. Эдэ нүхэднай хэhэн ажалаараа суурхажал байдаг.

Үнэхөөрөөшье, манай hургуулиин нэрые дээрэ үргэжэ ябаhан хубүүд, басагад олон. Тэдэнэнэрэй бидэ омогорхохо ёнооро омогорхонобди. hургуули дүүргэhэн hурагшадай дундаhаа эрдэмэй 7 доктор гараhан байна гэбэл: Ц. О. Очиров, Ш. Б. Чимитдоржиев, Н. Б. Шойнжуров, Н. Б. Чимитдоржиев, Д. С. Сандитов, Г.-Н. Б. Дандарон, Ц. Х. Цыбжитов. Үшөө 47 эрдэмэй кандидадууд тоологдоно.

Гадна республикымнай мэдээжэ уран зохёолшод, поэдүүд Цокто Номтоев, Чимит Цыдендамбаев, Георгий Дашабылов, Цырен Галанов, Цыдып Цырендоржиев, Социалис Ажалай Герой, РСФСР-эй соёлой габьяата ажал ябуулагша, композитор Бау Ямпилов, СССР-эй арадай артист Лхасаран Линховоин, Буряад Республикын габьяата эмшэд Гончикбал Нэмжилцыренов, Тамара Содномова болон бусадай нэрэнүүд республикымнай алтан жасада оронхойл.

1959 онhоо хойшо hургуулимнай нютагайнгаа бэлигтэй хүбүүнэй, буряад литературын үндэhэ hүүри табигша уран зохёолшо Хоца Намсараевай нэрэ нэрлүүлэн зүүжэ ябана. 80 жэлэй хугасаа соо 3702 hурагша Хэжэнгын дунда hургуули дүүргээ. Тэдэнэй соohоо 13-нинь алтан, 31-нинь мүнгэн медальда хүртэhэн байна.

Мүнөө үедэ hургуулимнай республикын эгээл томо hургуулинуудай нэгэн болонхой. Эндэ 1142 hурагшад hурана. 102 багшанар өөрынгөө оюун бэлигые, сэдьхэлэйнгээ дулаан ульные үхибүүдтэ зорюулhаар. Харин шабинарынь хүн түрэлтэнэй харилсаа холбооной дундаршагүй нюусые мэдэрүүлжэ, эрдэм мэдэсын орьёл өөдэ зоригжуулhан багшанараа бүхы наhан соогоо дурлан ябанал даа.

«Тэдэнэр — түрэлхид ба hургуули—хүнэй ажабайдалда хэрэгтэй бүхы юумые үгэнэ»,—гээд Социалис Ажалай Герой, багша, уран зохёолшо, 30-аад оной hурагша Цокто Номтоев дурдалгануд соогоо бэшэнэ.

Хэды олон хүнине хүмүүжүүлжэ, хэды олон хүнине ажабайдалай дардам харгыда гаргаабши даа. Хэжэнгын 1-дэхи дунда hургуули!

Түрэл hургуулимнай тогтоhоор 80 жэлэй сй үнгэргэшэ жэлэй октябрэ hара соо гүйсоо hэн. 80 жэлэйнгээ өмнө хүндэ хүшэр сагта уттажашье байгаа haa, hургуулиин багшанарай коллективэй ургажа ябаhан үетэнөө улам hайнаар hургаха, хүмүүжүүлхэ бүримүhэн зорилготой байhаниинь дамжаггүй.

Ц. БАДМАЕВ,
Хэжэнгын дунда hургуулиин директор.

ХҮНДЭТЭЙ БАГША

«Хуушардаггүй вальсын аялга дороhоо
Хүлгөөтэй, зугаатай бусахадамнай,
Багшамнай маниие үдэшэн,
Дахин уулзатараа баяртай гээ бэлэй...».

Хэжэнгэ нютаг соогоо хүндэтэй багшанарай нэгэн болохо Виктор Санжимитыпович Мункин олохон жэлдэ физикэ заана. Тиихэдээ хүдэлмэрдөө үнэн сэхээр хандажа, өөрынгөө hурагшадай бата hайн эрдэм абахын түлөө тон ехэ оролдолго гаргана. Энэ багшын хэшээл бүхэн hонирхолтой байдаг.

Виктор Санжимитыповичэй hургажа гаргаhан залуушуул жэл бүхэнэй республиканска олимпиаданууда хабаадалсана. Тиигэхэ бүридөө шангай түрүү hуурринуудые эзэлнэ. Москва, Новосибирск, Свердловск хотонуудта үнгэргэгдэhэн Бүхэсоюзна олимпиадануудта энэ багшын hургаhан үхибүүд ходол хабаадалсажа байдаг.

В. С. Мункинай hургаhан hурагша Аркадий Дугарцыренов 8-дахи класста hурадаг байхадаа, физикээр Бүхэсоюзна олимпиадада хабаадалсажа, хоёрдохи hуури эзэлээ бэлэй. Тэрэ мүнөө техническэ эрдэмэй кандидат болохой.

Иимэ hурагшад В. С. Мункинда олон. Эдэнэр гэбэл, Гунга-Нимбу Дандарон, Владимир Машанов, Намжил Чимитдоржиев, Анатолий Батороев ба бусад олон.

РСФСР-эй hургуулиин габьяата багша, багша-методист Виктор Санжимитыпович Хэжэнгын голдо мэдээжэ, тон хүндэтэй хүн юм.

Түрэл hургуулидаа физикын кабинедые тухсэрхэ хэрэгтэ тэрэ ямар ехэ хүсэл оролдолгоёо, бэлиг шадабарияа гаргаhан гээшэб?

Энэ багша өөрынгөө гол хүдэлмэрниhөө гадна hургуулиингаа нинтын ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаадалсажа, уран hайханай наада харалгада ехэ сагаа үгэдэг. Уран гоёор уншалгын Бүхэсоюзна конкурсдо Виктор Санжимитыпович лауреат болоhон габьяатай.

hайн багшада hайн hурагшад олон байдаг ха юм даа.

Энэ багшадаа бэлиг шадабарин тон ехэ амжалтануудые, баяр жаргал үнэн зүрхэнhөө хүсэнэбди.

Р. ШОЙНЖУРОВА,
суттаа хүдэлдэг багша.

ОМОГОРХОМООР ХҮБҮҮДЭЙМНАЙ НЭГЭН

ХЭЖЭНГЫН дунда hургуули 1958 ондо эрхимээр түгэсхэhэн Намжил Чимитдоржиев Эрхүүгэй гүрэнэй университедэй радиофизикын факультедые 1963 ондо дүүргэhэн байна. Радиофизикын нюусануудые мэдэхэн тула шунажа ороhон залуу мэргэжэлтэ Буряадай Эрдэмэй түбтэ хүдэлжэ эхилээд, уданшьегүй, 1967 ондо, классайнгаа түрүүшын эрдэмэй кандидат болоо бэлэй.

Үсэд нэтэрүү зантай, эрмэлзэл ехэтэй, эрдэмэй үндэр өөдэ шармайн ябаhан Намжил Бодиевич радиодолгинуудай таран дэлгэрхэ талаар айхабтар томо мэргэжэлтэ болохоhоо гадна, шэлэhэн hалбаряараа эмхидхэлэй горитой хүдэлмэри ябуулдаг, залуу мэргэжэлтэдые бэлдэхын түлөө ехээр оролдодог байгаа.

Физико-математикын эрдэмэй доктор, профессор, Россин Инженернэ эрдэмэй академиин гэшүүн-корреспондент болоhон хүбүүгээрээ хэжэнгээрхид омогорходог юм.

Элитэ физик Н. Б. Чимитдоржиев түрэл хэлэндээ, буряад зохёолнуудтаа ехэ дуратай байгаа. Дондок Улзытуев, Даша Дамбаев болон бусад поэдүүдэй шүлэгүүдэй олонхине сээжээр мэдэдэг бэлэй. Гэртээ абадаг байhан дабхагар зузаан газетэнүүд соohоо «Буряад үнэнние» эгээл түрүүлэн абажа уншадаг байhыень мэдэхэбди. Гадна литература, искусствын асуудалнуудаар хэнтэйшье үгэ буляалдахаар баян мэдэсээрээ шалгардаг hэн.

Нүхэдтөө хонгор зулгы зантай, эрдэмэй талаар эрилтэ ехэтэй, дүрбэн тэгшэ бэрхэ байhан шабларaа Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда hургуули хододоо омогорхохо байха.

Намжил Бодиевичые ташиха, мэдэхэ байhан хүнүүд hургуулиингаа ойн баяраар нүхэрөө дахин-дахин дурсая!

В. ТОКТОХОЕВА.

Багшын, hурагшын туршалганууд hаа

ШЭБШЭЛГЭ

Хабарай шарай
үзэгдөөд,
Харална досоом харатай.
Гуниг сэдьхэлдэм түрөөд,
Үйданаб ехээр жэгтэй.
Үхибүүн наhам hанагдаад,
Үзэгдэнэ нюдэндэм
тодохоноор.
Түрүүшын дуран шамай
Зүүдэлнэб баhал
элихэнээр.
Ошоно жэлнүүд түргэн,
Субана наhанайм үлхэл.
Үтэр шамда гэhэндэл
Энеэбхилэн үнгэрнэ
хаhам.

Толгой миниг сайгаа,
Эрьехэеэ болёо наhам.
Үхибүүд үндыгөө түргэн
Төөдэй гүүлэхэм мэнэ.
Хаража хүүгэдээ уяран,
Олоноб өөрынгөө утаhа,
Баабаймнишье минэрэн,
Байнал басаганайм
шарайда.
Эжытээш харанаб
хубүүдтээ
Эелдэр зангаараа адлил.
Эрьен ингээд ерэхэ
Элдин дэлхэйн эрьесэ гү?

Сэсэг САМПИЛОВА.

ХЭЖЭНГЭМ

Дуулим дайдам шагныш!
Дуулгата Шалсаанам
дуулыш!
Ямархан бэ Хэжэнгэм,
Ямархам бэ талам?
Хуша, жодоо, шэнэhээр
Хубшэ тайгам баяр.
Сэлгеэхэн сагаан
Хэжэнгэм
Сэдьхэлдэм урин тоонтом.
Хэжэнгэ горхом жэрьэнэ,
Хүхы шубууд донгодоно.

Хүдөө талам hэргэнэ,
Хүнэй сэдьхэл сэлмэнэ,
Шалсаана хадам
уилартана,
Буурал баабайнь
баярлана.
Ургы сэсэг hалбарна,
Олон зомнай зугаална.

Аюна АНГАХАЕВА.
10-дахи «г» классай hурагша.

Зүрхэндэм дүтөөр hанагдадаг

ВЛАДИМИР ДОРЖИГУШАЕВ, 1955 ондо дүүргэhэн: Манай үе багшанараа хүндэлхэ, hураха дуратай hэмди гэжэ hанагшаб. Ямаршье хүн өөрынгөө үеые магтаха дуратай юм аабза, тиигээшье haa...

Классаймнай хүтэлбэрилэгшэ, бэеын тамирай (физкультурын) багша Александр Семенович Халбаев ехэ хүхюун зантай, дуулаха, хатархадаа бэрхэ, үхибүүдые эмхидхэн, нэгэдүүлэн хүтэлбэрилхадөө, тон шадамар hэн. Багшатаяа колхозодоо туhалхабди, тиихэдээ тэрэмнай бидэнтээ тон адлихан ажалладаг hэн.

Александр Семенович манай аймагта ехэ спортын эхи табяа гэжэ hанадагби.

Александр Семеновичой заажа байха үедэ Хэжэнгын аймагай суглуулагдамал команда хоккейгээр, волейболоор, футболоор хуршэ аймагуудаа илажа, Улаан-Удэ хото ошодог болоо hэмди. Илангаяа хоккей наададаг командамнай шалгаржа, республикынгаа аймагууд хооронды чемпион болоо бэлэй.

Манай hуража байхада, Рыбдылов Балдан-Доржо Базарович Эрхүүгэй университет дүүргэжэ ерээгшэ hэн. Залуу багша үхибүүдэй сүлөө саг ханамжатайгаар хэрэглэжэ, эгээл түрүүшын боксын секци нээгээ бэлэй. Үхибүүд ехэл дуратайгаар ябажа, олохон хүбүүднай Дашиев Данзанима, Бабудоржиев Дулзэн, Цыбиков Цэдэн, Батороев Толя, Алсагаев Гриша болон бусад аймагай, республикын, зонын чемпионууд болоhон юм.

Тэрээнhээ гадна, тоо бодолгын багша Балданова Хандама Балдановна предмедээ тон hайнаар мэдэдэг, аргатүй оролдосотойгоор заадаг hэн. Тэрэнэй хэшээлдэ баhал тон дуратайгаар ябадаг hэмди. Манай үеын хүбүүд соohоо тоо бодолгын ба физикын, техническэ эрдэмэй кандидадууд, докторнууд олон гараhан байха. Энэнь заадаг байhан багшанараймнай ажалай үрэ дүн гээшэ ааб даа.

Мүнөө түрэл hургуулидаа 80 жэлэй ойе тэмдэглэхээ байhандаа, бидэ тон баяртайбди. Олон нүхэдтээ, манда зааhан багшанартаяа уулзажа, залуу hайхан наhаяа hанан, хүндэлэн хөөрэлдэхэ бэлэбди гэжэ найданаб.

ТҮРЭЛ ХЭЛЭЕЭ ТАХИН ЯБАГША

Түрэлхи хэлэнэй хэшээл... Энэмнай онсо өөрын түхэл маягтайгаар үнгэрхэ ёнотой гээд, бидэ буряад хэлэ ба литературын багшанар тоолодог болонхой гэгшэбди. Юуб гэхэдэ, мүнөө үедэ манай түрэл хэлэн дээрэ үргэгдэжэ, буряад арадай олон зуун жэл соо суглуулhан эрдэм бэлигые, ёно заншалые ургажа ябаhан үетэндэ дамжуулха сагнай хүрэжэ ерээ ха юм.

Энэ ехэ үүргые газар газарта, нютаг нуга бүхэндэ үхибүүдэй, түрэлхидэй дунда нэбтэрүүлхэ хэрэг бидэнэртэ, түрэлхи хэлэнэй багшанарта, даалгадаhай. Энээнние бэлүүлхын тулада багша өөрөө ехэ олон юумэ мэдэхэ, уншаха, наhажаал зоноор хөөрэлдэхэ, оюун бэлигээ дээшэлүүлхэ зэргэтэй. Тиигээд тэрэнээ үхибүүдтэ дамжуулжа шадаха гээшэ шухала байдаг.

Би мүнөө эгээл тиимэ багшанарай нэгэн, өөрынгөө үетэн, суг хүдэлжэ байhан багша Сэсэг Цыреновна Молонова тухай хөөрэхэм.

— Түрэл буряад хэлэндээ дуратайгаар эхэ, эсэгэмни хүмүүжүүлээ гэжэ hанагшаб. Илангаяа эсэгын нүлөөн ехэ байгаа,—гээд мүнөө Сэсэг Цыреновна хөөрэдэг.

— Найман класс дүүргээд ябахадамни, баабай м н и н Улаан-Удын багшын училищида абаашаhан юм. Тэрээнhээ хойшо үхибүүдые hургаха, хүмүүжүүлхэ замда гараа гээшэ хаб.—гэжэ тэрэ намда хөөрөө hэн.

Сэсэг 1968 ондо тус hургуулияа амжалтатайгаар дүүргэжэ, нютагтаа интернат hургуулида эхин класай багшаар хүдэлжэ эхилээ hэн. Эндэл хүдэлжэ байхадаа, Доржо Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ hургуулиин хэлэ, бэшэгэй факультедэй буряад хэлэ ба литературын отделениде заочноор hуража дүүргээ.

Арбан жэлэй туршада интернат hургуулида хүмүүжүүлэгшээр хүдэлөө, буряад хэлэ заагаа. Харин 1979 онhоо хойшо Хэжэнгын 1-дахи дунда hургуулида хүдэлнэ. hүүлэй арбан жэл соо 3-дахи программаар хүдэлжэ, ехэ амжалта туйлана. Энэ нухала хэрэгтэ дуй дуршэлтэй болоhон хадаа философиин эрдэмэй кандидат Цыпылма Цыреновна Балыкинмасаватай хамта ород программаар үзэдэг 3-дахи классай үхибүүдтэ «Буряад хэлэнэ» гэжэ ном зохёолсоhон байна.

Энэнhээ гадна мүнөө сагай эрилтын ёноор Буряадайнгаа уран зохёолшод, поэдүүдэй зохёолы ажалтай үхибүүдые үнэзэгыгоор танилсуулна. Тиигэжэ Лопсон Танхаевай зохёохы ажалаар Үлзытын дунда hургуулида үнгэргэгдэhэн «Уран шүлэгэй долгин дээрэ» гэжэ хэшээлдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаа. Мүн баhа нютагайнгаа уран зохёолшод Цырен Галановай, Георгий Дашабыловай зохёохы ажалаар hургуулидамнай үнгэрhэн үдэшэнүүдтэ оруулhан хубитань тон ехэ гээд тэмдэглэе.

Өөрынгөө баян дүй дүршэлтэй Сэсэг Цыреновна гансал аймагайнгаа багшанартай хубаалдалсадаг бэшэ, мүн баhа республикынгаа багшанарые саг үргэлжэ танилсуулжал байдаг.

Багша жэнхэни буряад арадайнгаа үльгэр түүхэ, ёно заншал, Будды шажанай номнол соохи залиршагүй сэсэн мэргэн hургаалые хэшээлнүүдтэ хэрэглэжэ, ургажа ябаhан үетэнэй hанал бодолые сэхэлдюулнэ, түрэл хэлэндээ, түрэнэн тоонтодоо дуратай болгоно.

Д. ЖУРМИТОВА.

«ОКЕАН» ЛАГЕРЬТА

Намайе гэртэхимни юундэб даа ород класста оруулhан юм. Ород класста hураашье haa, шэнэ, 3-дахи түсэбэй ёноор буряад хэлэ үзэхэ золтой байhандаа баяртайб. Түрэл хэлэеэ 1-дэхи классhаа 10 класс хүрэтэр үзэжэ байнабди. Багшамнай түрэл хэлэн дээрээ шүлэг, багахан найруулгануудые ходол бэшүүлдэг. Хүн бүхэмнай бэшээд туршадаг. «Яhала зохидхон шүлэгүүдые бэшэдэг болоот» гэжэ багшамнай хэлэгшэ.

Һаяхан республикынгаа эдир бэшэгшэдэй (корреспондентнүүдэй) мурысөөндэ хабаадажа, Владивосток хотодохи «Океан» гэжэ лагерьта ошохо путёвкоор шагнагдажа, захагүй далай харахаа золтой байгааб.

Тэндэ бүхы Зүүн Сибириин юнкорнууд суглаhан байгаа. Юумэ бэшэхэ, зохёохо дуратай, эрмэлзэлтэй үхибүүдээр хужарлан хөөрэлдөөб, нүхэсөөб. Ондоо тээнээ ерэhэн үхибүүд өөрын газетэ бэлэглээ. Новосибирскын үхибүүд «Пост» гэжэ газетэтэй. Хүршэ шэтээрхиднай «Чадо» гэhэн газетэтэй. Лагерьта «Школа профессионального мастерства» (мэргэжэл шудалалгын hургуули) хүдэлдэг байгаа. Журналистын мэргэжэл шэлэhэн үхибүүд тэндэ тон дуратайгаар hураа. Энэ hургуулимнай хожомой сагта ехэ туhатай байха аабза. Лагерьта үнгэргэhэн үдэрнүүдни мартагдахагүй.

Оюна �цЫМПИЛОВА,
10-дахи классай hурагша.

...АЖАБАЙДАЛЬАА ҮНДЭҺЭТЭЙ

...ТЭЙ хүндэ хү... мохёолдожо, мун... талдаашье һаань, ...раевай нэрэмжэ... драмын театр... ...нив арга хур... ...ль шэнэ зүжэ... ...руулан табижа, ...лужарлуулан бая... ...юрын ажалшадые мэхэлэн, ...зоной байдалые улам орёо хүндэ, тогтуурингүй болгожо байна бишуу.

..Хүшэгын нээгдэхэдэ, ирагуу һайхан хитад маягтай аялга хүгжэм сонстоно. Хайлаар, Харбин хотонуудаар ябаһанаа мэнэ һаяхана бусажа ерээд байһан Далайтан гэжэ айлайда зүжэгэй үйлэ хүгжэнэ. Элдэб янзын хайрсагуудтай хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой зүйлнүүд нэгэ таһалга соонь обоо-хүбөө ябталаатай. Бишыхан табюур-шөрөө дээрэ хари гүрэнэй хатуу архи, кажуугаарнь алталмал хундагануууд харагдана. Гоё һайхан хитад хубсаһатай, хараха янзада, дүрбэн тэгшэ байдалаараа сэдьхэлэ...ананхай гэр бүлэ хэбэртэй. Наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевна мүнгэ тангала, доллар, юаняа буридхэжэ, абьястайгаар тоолоод, шатадагүй сейф соогоо хадагалаадхина.

Харини гүрэнүүдээр ябахадаа хадуужа абаһан хэдохэн үгэнүүдээ аманһаа унагаадагүй, һамганайнгаа хазайһан тээшэ ябадаг гэрэй эзэн Далай Дамбаевич хатуу архина бага багаханаар шэмэ шэмэ-һоор, нилээд халашана. «Хайлаар Харбин, Шанхай-Манхай хотонуудаар ябахань хашартай болошобо, хойшодоо хольын Европо түбинн ороноуудай нинслэл Рим, Париж, Лондон хотонуудаар ...ншалаг» гэжэ тэдэнэр хэюулаа соогтой хүхюунээр хатаралдан дуулалдана.

Тингэһээр байтарнь Лодой ахайтанинь, Афоня хүрьгэнэнинь һубарилдаһаар ороо ерээ. Далайтанай энэ тэрээгүүр ябажа, аралжаа наймаагаа эрхилхэ үедэнь тэдэ адуу малыень харадаг, гахай нохойень тэжээдэг байна. Юрэнхыдөө эдэнэр ...гэртэхэн, гаазаахи бүхы ажалыень хэдэг юм. Нэрсэ-нэрса һолоомон малгай, шааханшанхай гутал, тэбхэ сай, дүнсэн тамхи, хитад архи болон бусад жэжэ-бооо юумэ бэлэглээшэ болоод, нэгэ-нэгэ хундага алгалхадань, бурууГай бэлшээринһээ гараагүйшүүл сэдьхэлээ ханадаг байна бишуу. Ингэжэ али бүхы аргаар, яажашье һаа баяжахые эрмэлзэгшэд түрэл гаралаа хайра гамгүйгөөр зарахадаа, убайгүйгөөр мэхэлхэдэ, сожоошье татахаяа, эшэхэ гайхахаяа, арбан хара нүгэл үргэлжэ байһанаа ойлгохоёо болишодог байна. Үнгэржэ срэхэдээ, мүнгэ тангаар дуталдажа зободог Лодой ахайтанайнгаа байшангые табан миллион түхэригөөр худалдажа абахые дурадхажа байтараа, гэнтэ тэрэнэйнгээ амаа халаһые һамбаашалан, Дора бэринь гэрынсэнь хаартаар шүүжэрхинэ. Саашадаа зүжэгэй үйлэ «наймаанай найман хүлтэй, наймаашанайнь хоёр хүлтэй» байһые элирхэйлэн харуулна.

Буриад Республикын арадай артистка Нина Токуренова наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевнагай ролние гүйсэдхэхэдөө, һэнгэр убайгүй, хара мэхэтэй, бүхы юумэн мишэн һанагшаар лэ болохо ёнотой гэжэ тоолодог, хомхой хобдог сэдьхэлэй хорхойдо эдюулһэн эхэнэрэй образые гүнээгыгөөр харуулба. Республикын арадай артист Чимит Ринчинов Далай Дамбаевичай ролыдо наадахадаа, тэрэнэйнгээ сэдьхэл бодолые, абари зангые тобойсо гаргаһан байха юм. Бусад ролнуудта наадаһан республикын габьята артистнууд Ж. Балданов (Лодой), Б. Очирова (Сэндэмэ), залуу артистууд Д. Тангатова (Сэржуни), З. Ринчинов (Афоня) гэгшэд онсо өөрын нюур шарайтай, һанаа сэдьхэлтэй, өөһэд өөһэдын һайн, муу талатай хүнүүдэй образуудые байгуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Лодой ахай бүдүүн томо бэстэй, түнн түбшэн зантай пенсионер юм. Тэрэнэй наһанай нүхэр Сэндэмэ абгайн ролие Балжит Очирова шадамар бэрхээр наадажа, абари зангыень, аяг аашыень тодо һонороор гаргажа, сугларагшадай сүгрөө халуун альга ташалгаар угтагдаа. Афоня хадаа зоотехник мэргэжэлтэй аад, хотын нэгэ предприятида хүдэлжэ байтараа, хаһалтада орожо, ажалһаа гараһан хүбүүн юм. Түрэлхи хэлэндээ тулюур энэ хүбүүнэй худоодэ бии болоходонь, Дора Далбаевна дүү басаган Сэржунитаяа нэгэдүүлжэрхинэн байгаа.

Арбаад ашанар, зээнэртэй Тыма абгайн роль гүйсэдхэһэн арадай артистка Сэрэмжэ Уладаева долгэр һайхак сэдьхэлтэй, эльгэ нимгэн, энэрхы тэнюун хүдөөгэй хүгшэнэй зан абарие тобойсо гаргажа, харагшадые бахархуулба, баясуулба. Эдеэ хооloор дуталдаһан дээрэһээ хөөр һара соо хоршогоноldоно байһан арбан поршоонхоороо хүл нюсэгэн болоһон арбаад багашуулдаа хитад кроссовко андалдажа абаһандаа дүрбэн аша, зээнэрээ дахуулаад ерэһэн Тыма абгай сехэл олзуурхаха юм. Теэд яахабши даа. «Үгы юумэн үхэрһөо хашан» гэжэ дэмы хэлсэдэггүй ха юм даа.

Мүнөө үедэ эрэшье, эхэнэршье хүнүүдэй дунда арихдаха ябадал хэтэржэ байнхай. Энэ хадаа мүнөө сагай үшөө нэгэ гутамшаг муухай үйлэ хэрэг, шэнжэ шарай болоно. Нимэ гаргуу муухай үйлэ хэрэгые фермер болоһон механизатор Жамса (А. Ермошкин), архишанай харгыда ороһон Марин (Л. Цыдынова), Самбуу (арадай артист Ц. Цырендоржиев) гэгшэд харуулжа шадаа гэжэ һанагдана. Архиин һогтуугаар бүлүү һахуу болоторoо наншалдаһан, сохюулһан эдэнние харахадаа, хүнэй досоо хайрламааршье, ...ноо үзэмөоршье мэдэрэл түрэхэ юм. Эхэ, эсэгын буянгаар олдоһон энэ наһанайминай жаргалые нимэ бодолгүй ябадалаар хоншохо, һүнөөхэ гээшэ хайшаа юм даа?! Эдэ бүхы уршагта ябадалнуудтай, дутуу дунданууд...

...ЭЙ хүндэ хү... мохёолдожо, мун... талдаашье һаань, ...раевай нэрэмжэ... драмын театр... ...нив арга хур... ...ль шэнэ зүжэ... ...руулан табижа, ...лужарлуулан бая... ...юрын ажалшадые мэхэлэн, ...зоной байдалые улам орёо хүндэ, тогтуурингүй болгожо байна бишуу.

..Хүшэгын нээгдэхэдэ, ирагуу һайхан хитад маягтай аялга хүгжэм сонстоно. Хайлаар, Харбин хотонуудаар ябаһанаа мэнэ һаяхана бусажа ерээд байһан Далайтан гэжэ айлайда зүжэгэй үйлэ хүгжэнэ. Элдэб янзын хайрсагуудтай хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой зүйлнүүд нэгэ таһалга соонь обоо-хүбөө ябталаатай. Бишыхан табюур-шөрөө дээрэ хари гүрэнэй хатуу архи, кажуугаарнь алталмал хундагануууд харагдана. Гоё һайхан хитад хубсаһатай, хараха янзада, дүрбэн тэгшэ байдалаараа сэдьхэлэ...ананхай гэр бүлэ хэбэртэй. Наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевна мүнгэ тангала, доллар, юаняа буридхэжэ, абьястайгаар тоолоод, шатадагүй сейф соогоо хадагалаадхина.

Харини гүрэнүүдээр ябахадаа хадуужа абаһан хэдохэн үгэнүүдээ аманһаа унагаадагүй, һамганайнгаа хазайһан тээшэ ябадаг гэрэй эзэн Далай Дамбаевич хатуу архина бага багаханаар шэмэ шэмэ-һоор, нилээд халашана. «Хайлаар Харбин, Шанхай-Манхай хотонуудаар ябахань хашартай болошобо, хойшодоо хольын Европо түбинн ороноуудай нинслэл Рим, Париж, Лондон хотонуудаар ...ншалаг» гэжэ тэдэнэр хэюулаа соогтой хүхюунээр хатаралдан дуулалдана.

Тингэһээр байтарнь Лодой ахайтанинь, Афоня хүрьгэнэнинь һубарилдаһаар ороо ерээ. Далайтанай энэ тэрээгүүр ябажа, аралжаа наймаагаа эрхилхэ үедэнь тэдэ адуу малыень харадаг, гахай нохойень тэжээдэг байна. Юрэнхыдөө эдэнэр ...гэртэхэн, гаазаахи бүхы ажалыень хэдэг юм. Нэрсэ-нэрса һолоомон малгай, шааханшанхай гутал, тэбхэ сай, дүнсэн тамхи, хитад архи болон бусад жэжэ-бооо юумэ бэлэглээшэ болоод, нэгэ-нэгэ хундага алгалхадань, бурууГай бэлшээринһээ гараагүйшүүл сэдьхэлээ ханадаг байна бишуу. Ингэжэ али бүхы аргаар, яажашье һаа баяжахые эрмэлзэгшэд түрэл гаралаа хайра гамгүйгөөр зарахадаа, убайгүйгөөр мэхэлхэдэ, сожоошье татахаяа, эшэхэ гайхахаяа, арбан хара нүгэл үргэлжэ байһанаа ойлгохоёо болишодог байна. Үнгэржэ срэхэдээ, мүнгэ тангаар дуталдажа зободог Лодой ахайтанайнгаа байшангые табан миллион түхэригөөр худалдажа абахые дурадхажа байтараа, гэнтэ тэрэнэйнгээ амаа халаһые һамбаашалан, Дора бэринь гэрынсэнь хаартаар шүүжэрхинэ. Саашадаа зүжэгэй үйлэ «наймаанай найман хүлтэй, наймаашанайнь хоёр хүлтэй» байһые элирхэйлэн харуулна.

Буриад Республикын арадай артистка Нина Токуренова наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевнагай ролние гүйсэдхэхэдөө, һэнгэр убайгүй, хара мэхэтэй, бүхы юумэн мишэн һанагшаар лэ болохо ёнотой гэжэ тоолодог, хомхой хобдог сэдьхэлэй хорхойдо эдюулһэн эхэнэрэй образые гүнээгыгөөр харуулба. Республикын арадай артист Чимит Ринчинов Далай Дамбаевичай ролыдо наадахадаа, тэрэнэйнгээ сэдьхэл бодолые, абари зангые тобойсо гаргаһан байха юм. Бусад ролнуудта наадаһан республикын габьята артистнууд Ж. Балданов (Лодой), Б. Очирова (Сэндэмэ), залуу артистууд Д. Тангатова (Сэржуни), З. Ринчинов (Афоня) гэгшэд онсо өөрын нюур шарайтай, һанаа сэдьхэлтэй, өөһэд өөһэдын һайн, муу талатай хүнүүдэй образуудые байгуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Лодой ахай бүдүүн томо бэстэй, түнн түбшэн зантай пенсионер юм. Тэрэнэй наһанай нүхэр Сэндэмэ абгайн ролие Балжит Очирова шадамар бэрхээр наадажа, абари зангыень, аяг аашыень тодо һонороор гаргажа, сугларагшадай сүгрөө халуун альга ташалгаар угтагдаа. Афоня хадаа зоотехник мэргэжэлтэй аад, хотын нэгэ предприятида хүдэлжэ байтараа, хаһалтада орожо, ажалһаа гараһан хүбүүн юм. Түрэлхи хэлэндээ тулюур энэ хүбүүнэй худоодэ бии болоходонь, Дора Далбаевна дүү басаган Сэржунитаяа нэгэдүүлжэрхинэн байгаа.

Арбаад ашанар, зээнэртэй Тыма абгайн роль гүйсэдхэһэн арадай артистка Сэрэмжэ Уладаева долгэр һайхак сэдьхэлтэй, эльгэ нимгэн, энэрхы тэнюун хүдөөгэй хүгшэнэй зан абарие тобойсо гаргажа, харагшадые бахархуулба, баясуулба. Эдеэ хооloор дуталдаһан дээрэһээ хөөр һара соо хоршогоноldоно байһан арбан поршоонхоороо

Бурятский драмын театр... ...нив арга хур... ...ль шэнэ зүжэ... ...руулан табижа, ...лужарлуулан бая... ...юрын ажалшадые мэхэлэн, ...зоной байдалые улам орёо хүндэ, тогтуурингүй болгожо байна бишуу.

..Хүшэгын нээгдэхэдэ, ирагуу һайхан хитад маягтай аялга хүгжэм сонстоно. Хайлаар, Харбин хотонуудаар ябаһанаа мэнэ һаяхана бусажа ерээд байһан Далайтан гэжэ айлайда зүжэгэй үйлэ хүгжэнэ. Элдэб янзын хайрсагуудтай хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой зүйлнүүд нэгэ таһалга соонь обоо-хүбөө ябталаатай. Бишыхан табюур-шөрөө дээрэ хари гүрэнэй хатуу архи, кажуугаарнь алталмал хундагануууд харагдана. Гоё һайхан хитад хубсаһатай, хараха янзада, дүрбэн тэгшэ байдалаараа сэдьхэлэ...ананхай гэр бүлэ хэбэртэй. Наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевна мүнгэ тангала, доллар, юаняа буридхэжэ, абьястайгаар тоолоод, шатадагүй сейф соогоо хадагалаадхина.

Харини гүрэнүүдээр ябахадаа хадуужа абаһан хэдохэн үгэнүүдээ аманһаа унагаадагүй, һамганайнгаа хазайһан тээшэ ябадаг гэрэй эзэн Далай Дамбаевич хатуу архина бага багаханаар шэмэ шэмэ-һоор, нилээд халашана. «Хайлаар Харбин, Шанхай-Манхай хотонуудаар ябахань хашартай болошобо, хойшодоо хольын Европо түбинн ороноуудай нинслэл Рим, Париж, Лондон хотонуудаар ...ншалаг» гэжэ тэдэнэр хэюулаа соогтой хүхюунээр хатаралдан дуулалдана.

Тингэһээр байтарнь Лодой ахайтанинь, Афоня хүрьгэнэнинь һубарилдаһаар ороо ерээ. Далайтанай энэ тэрээгүүр ябажа, аралжаа наймаагаа эрхилхэ үедэнь тэдэ адуу малыень харадаг, гахай нохойень тэжээдэг байна. Юрэнхыдөө эдэнэр ...гэртэхэн, гаазаахи бүхы ажалыень хэдэг юм. Нэрсэ-нэрса һолоомон малгай, шааханшанхай гутал, тэбхэ сай, дүнсэн тамхи, хитад архи болон бусад жэжэ-бооо юумэ бэлэглээшэ болоод, нэгэ-нэгэ хундага алгалхадань, бурууГай бэлшээринһээ гараагүйшүүл сэдьхэлээ ханадаг байна бишуу. Ингэжэ али бүхы аргаар, яажашье һаа баяжахые эрмэлзэгшэд түрэл гаралаа хайра гамгүйгөөр зарахадаа, убайгүйгөөр мэхэлхэдэ, сожоошье татахаяа, эшэхэ гайхахаяа, арбан хара нүгэл үргэлжэ байһанаа ойлгохоёо болишодог байна. Үнгэржэ срэхэдээ, мүнгэ тангаар дуталдажа зободог Лодой ахайтанайнгаа байшангые табан миллион түхэригөөр худалдажа абахые дурадхажа байтараа, гэнтэ тэрэнэйнгээ амаа халаһые һамбаашалан, Дора бэринь гэрынсэнь хаартаар шүүжэрхинэ. Саашадаа зүжэгэй үйлэ «наймаанай найман хүлтэй, наймаашанайнь хоёр хүлтэй» байһые элирхэйлэн харуулна.

Буриад Республикын арадай артистка Нина Токуренова наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевнагай ролние гүйсэдхэхэдөө, һэнгэр убайгүй, хара мэхэтэй, бүхы юумэн мишэн һанагшаар лэ болохо ёнотой гэжэ тоолодог, хомхой хобдог сэдьхэлэй хорхойдо эдюулһэн эхэнэрэй образые гүнээгыгөөр харуулба. Республикын арадай артист Чимит Ринчинов Далай Дамбаевичай ролыдо наадахадаа, тэрэнэйнгээ сэдьхэл бодолые, абари зангые тобойсо гаргаһан байха юм. Бусад ролнуудта наадаһан республикын габьята артистнууд Ж. Балданов (Лодой), Б. Очирова (Сэндэмэ), залуу артистууд Д. Тангатова (Сэржуни), З. Ринчинов (Афоня) гэгшэд онсо өөрын нюур шарайтай, һанаа сэдьхэлтэй, өөһэд өөһэдын һайн, муу талатай хүнүүдэй образуудые байгуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Лодой ахай бүдүүн томо бэстэй, түнн түбшэн зантай пенсионер юм. Тэрэнэй наһанай нүхэр Сэндэмэ абгайн ролие Балжит Очирова шадамар бэрхээр наадажа, абари зангыень, аяг аашыень тодо һонороор гаргажа, сугларагшадай сүгрөө халуун альга ташалгаар угтагдаа. Афоня хадаа зоотехник мэргэжэлтэй аад, хотын нэгэ предприятида хүдэлжэ байтараа, хаһалтада орожо, ажалһаа гараһан хүбүүн юм. Түрэлхи хэлэндээ тулюур энэ хүбүүнэй худоодэ бии болоходонь, Дора Далбаевна дүү басаган Сэржунитаяа нэгэдүүлжэрхинэн байгаа.

Арбаад ашанар, зээнэртэй Тыма абгайн роль гүйсэдхэһэн арадай артистка Сэрэмжэ Уладаева долгэр һайхак сэдьхэлтэй, эльгэ нимгэн, энэрхы тэнюун хүдөөгэй хүгшэнэй зан абарие тобойсо гаргажа, харагшадые бахархуулба, баясуулба. Эдеэ хооloор дуталдаһан дээрэһээ хөөр һара соо хоршогоноldоно байһан арбан поршоонхоороо

Харагшын һанамжа

бэртэй. Бодото дээрээ тэдэ энэ тэрээгүүр дэнишэжэ, элдэб юумэ үнэгүйгөөр худалдажа абаад, дам саашадаа сэнгыень хэдэ дахин нугалжа, үнөтэйгөөр наймаалхадаа, юрын ажалшадые мэхэлэн, зоной байдалые улам орёо хүндэ, тогтуурингүй болгожо байна бишуу.

..Хүшэгын нээгдэхэдэ, ирагуу һайхан хитад маягтай аялга хүгжэм сонстоно. Хайлаар, Харбин хотонуудаар ябаһанаа мэнэ һаяхана бусажа ерээд байһан Далайтан гэжэ айлайда зүжэгэй үйлэ хүгжэнэ. Элдэб янзын хайрсагуудтай хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой зүйлнүүд нэгэ таһалга соонь обоо-хүбөө ябталаатай. Бишыхан табюур-шөрөө дээрэ хари гүрэнэй хатуу архи, кажуугаарнь алталмал хундагануууд харагдана. Гоё һайхан хитад хубсаһатай, хараха янзада, дүрбэн тэгшэ байдалаараа сэдьхэлэ...ананхай гэр бүлэ хэбэртэй. Наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевна мүнгэ тангала, доллар, юаняа буридхэжэ, абьястайгаар тоолоод, шатадагүй сейф соогоо хадагалаадхина.

Харини гүрэнүүдээр ябахадаа хадуужа абаһан хэдохэн үгэнүүдээ аманһаа унагаадагүй, һамганайнгаа хазайһан тээшэ ябадаг гэрэй эзэн Далай Дамбаевич хатуу архина бага багаханаар шэмэ шэмэ-һоор, нилээд халашана. «Хайлаар Харбин, Шанхай-Манхай хотонуудаар ябахань хашартай болошобо, хойшодоо хольын Европо түбинн ороноуудай нинслэл Рим, Париж, Лондон хотонуудаар ...ншалаг» гэжэ тэдэнэр хэюулаа соогтой хүхюунээр хатаралдан дуулалдана.

Тингэһээр байтарнь Лодой ахайтанинь, Афоня хүрьгэнэнинь һубарилдаһаар ороо ерээ. Далайтанай энэ тэрээгүүр ябажа, аралжаа наймаагаа эрхилхэ үедэнь тэдэ адуу малыень харадаг, гахай нохойень тэжээдэг байна. Юрэнхыдөө эдэнэр ...гэртэхэн, гаазаахи бүхы ажалыень хэдэг юм. Нэрсэ-нэрса һолоомон малгай, шааханшанхай гутал, тэбхэ сай, дүнсэн тамхи, хитад архи болон бусад жэжэ-бооо юумэ бэлэглээшэ болоод, нэгэ-нэгэ хундага алгалхадань, бурууГай бэлшээринһээ гараагүйшүүл сэдьхэлээ ханадаг байна бишуу. Ингэжэ али бүхы аргаар, яажашье һаа баяжахые эрмэлзэгшэд түрэл гаралаа хайра гамгүйгөөр зарахадаа, убайгүйгөөр мэхэлхэдэ, сожоошье татахаяа, эшэхэ гайхахаяа, арбан хара нүгэл үргэлжэ байһанаа ойлгохоёо болишодог байна. Үнгэржэ срэхэдээ, мүнгэ тангаар дуталдажа зободог Лодой ахайтанайнгаа байшангые табан миллион түхэригөөр худалдажа абахые дурадхажа байтараа, гэнтэ тэрэнэйнгээ амаа халаһые һамбаашалан, Дора бэринь гэрынсэнь хаартаар шүүжэрхинэ. Саашадаа зүжэгэй үйлэ «наймаанай найман хүлтэй, наймаашанайнь хоёр хүлтэй» байһые элирхэйлэн харуулна.

Буриад Республикын арадай артистка Нина Токуренова наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевнагай ролние гүйсэдхэхэдөө, һэнгэр убайгүй, хара мэхэтэй, бүхы юумэн мишэн һанагшаар лэ болохо ёнотой гэжэ тоолодог, хомхой хобдог сэдьхэлэй хорхойдо эдюулһэн эхэнэрэй образые гүнээгыгөөр харуулба. Республикын арадай артист Чимит Ринчинов Далай Дамбаевичай ролыдо наадахадаа, тэрэнэйнгээ сэдьхэл бодолые, абари зангые тобойсо гаргаһан байха юм. Бусад ролнуудта наадаһан республикын габьята артистнууд Ж. Балданов (Лодой), Б. Очирова (Сэндэмэ), залуу артистууд Д. Тангатова (Сэржуни), З. Ринчинов (Афоня) гэгшэд онсо өөрын нюур шарайтай, һанаа сэдьхэлтэй, өөһэд өөһэдын һайн, муу талатай хүнүүдэй образуудые байгуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Лодой ахай бүдүүн томо бэстэй, түнн түбшэн зантай пенсионер юм. Тэрэнэй наһанай нүхэр Сэндэмэ абгайн ролие Балжит Очирова шадамар бэрхээр наадажа, абари зангыень, аяг аашыень тодо һонороор гаргажа, сугларагшадай сүгрөө халуун альга ташалгаар угтагдаа. Афоня хадаа зоотехник мэргэжэлтэй аад, хотын нэгэ предприятида хүдэлжэ байтараа, хаһалтада орожо, ажалһаа гараһан хүбүүн юм. Түрэлхи хэлэндээ тулюур энэ хүбүүнэй худоодэ бии болоходонь, Дора Далбаевна дүү басаган Сэржунитаяа нэгэдүүлжэрхинэн байгаа.

Арбаад ашанар, зээнэртэй Тыма абгайн роль гүйсэдхэһэн арадай артистка Сэрэмжэ Уладаева долгэр һайхак сэдьхэлтэй, эльгэ нимгэн, энэрхы тэнюун хүдөөгэй хүгшэнэй зан абарие тобойсо гаргажа, харагшадые бахархуулба, баясуулба. Эдеэ хооloор дуталдаһан дээрэһээ хөөр һара соо хоршогоноldоно байһан арбан поршоонхоороо

Бурятский драмын театр... ...нив арга хур... ...ль шэнэ зүжэ... ...руулан табижа, ...лужарлуулан бая... ...юрын ажалшадые мэхэлэн, ...зоной байдалые улам орёо хүндэ, тогтуурингүй болгожо байна бишуу.

..Хүшэгын нээгдэхэдэ, ирагуу һайхан хитад маягтай аялга хүгжэм сонстоно. Хайлаар, Харбин хотонуудаар ябаһанаа мэнэ һаяхана бусажа ерээд байһан Далайтан гэжэ айлайда зүжэгэй үйлэ хүгжэнэ. Элдэб янзын хайрсагуудтай хубсаһа хунар, гутал, эдеэ хоолой зүйлнүүд нэгэ таһалга соонь обоо-хүбөө ябталаатай. Бишыхан табюур-шөрөө дээрэ хари гүрэнэй хатуу архи, кажуугаарнь алталмал хундагануууд харагдана. Гоё һайхан хитад хубсаһатай, хараха янзада, дүрбэн тэгшэ байдалаараа сэдьхэлэ...ананхай гэр бүлэ хэбэртэй. Наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевна мүнгэ тангала, доллар, юаняа буридхэжэ, абьястайгаар тоолоод, шатадагүй сейф соогоо хадагалаадхина.

Харини гүрэнүүдээр ябахадаа хадуужа абаһан хэдохэн үгэнүүдээ аманһаа унагаадагүй, һамганайнгаа хазайһан тээшэ ябадаг гэрэй эзэн Далай Дамбаевич хатуу архина бага багаханаар шэмэ шэмэ-һоор, нилээд халашана. «Хайлаар Харбин, Шанхай-Манхай хотонуудаар ябахань хашартай болошобо, хойшодоо хольын Европо түбинн ороноуудай нинслэл Рим, Париж, Лондон хотонуудаар ...ншалаг» гэжэ тэдэнэр хэюулаа соогтой хүхюунээр хатаралдан дуулалдана.

Тингэһээр байтарнь Лодой ахайтанинь, Афоня хүрьгэнэнинь һубарилдаһаар ороо ерээ. Далайтанай энэ тэрээгүүр ябажа, аралжаа наймаагаа эрхилхэ үедэнь тэдэ адуу малыень харадаг, гахай нохойень тэжээдэг байна. Юрэнхыдөө эдэнэр ...гэртэхэн, гаазаахи бүхы ажалыень хэдэг юм. Нэрсэ-нэрса һолоомон малгай, шааханшанхай гутал, тэбхэ сай, дүнсэн тамхи, хитад архи болон бусад жэжэ-бооо юумэ бэлэглээшэ болоод, нэгэ-нэгэ хундага алгалхадань, бурууГай бэлшээринһээ гараагүйшүүл сэдьхэлээ ханадаг байна бишуу. Ингэжэ али бүхы аргаар, яажашье һаа баяжахые эрмэлзэгшэд түрэл гаралаа хайра гамгүйгөөр зарахадаа, убайгүйгөөр мэхэлхэдэ, сожоошье татахаяа, эшэхэ гайхахаяа, арбан хара нүгэл үргэлжэ байһанаа ойлгохоёо болишодог байна. Үнгэржэ срэхэдээ, мүнгэ тангаар дуталдажа зободог Лодой ахайтанайнгаа байшангые табан миллион түхэригөөр худалдажа абахые дурадхажа байтараа, гэнтэ тэрэнэйнгээ амаа халаһые һамбаашалан, Дора бэринь гэрынсэнь хаартаар шүүжэрхинэ. Саашадаа зүжэгэй үйлэ «наймаанай найман хүлтэй, наймаашанайнь хоёр хүлтэй» байһые элирхэйлэн харуулна.

Буриад Республикын арадай артистка Нина Токуренова наймаа эрхилэгшэ Дора Далбаевнагай ролние гүйсэдхэхэдөө, һэнгэр убайгүй, хара мэхэтэй, бүхы юумэн мишэн һанагшаар лэ болохо ёнотой гэжэ тоолодог, хомхой хобдог сэдьхэлэй хорхойдо эдюулһэн эхэнэрэй образые гүнээгыгөөр харуулба. Республикын арадай артист Чимит Ринчинов Далай Дамбаевичай ролыдо наадахадаа, тэрэнэйнгээ сэдьхэл бодолые, абари зангые тобойсо гаргаһан байха юм. Бусад ролнуудта наадаһан республикын габьята артистнууд Ж. Балданов (Лодой), Б. Очирова (Сэндэмэ), залуу артистууд Д. Тангатова (Сэржуни), З. Ринчинов (Афоня) гэгшэд онсо өөрын нюур шарайтай, һанаа сэдьхэлтэй, өөһэд өөһэдын һайн, муу талатай хүнүүдэй образуудые байгуулжа шадаа гэжэ тэмдэглэлтэй. Лодой ахай бүдүүн томо бэстэй, түнн түбшэн зантай пенсионер юм. Тэрэнэй наһанай нүхэр Сэндэмэ абгайн ролие Балжит Очирова шадамар бэрхээр наадажа, абари зангыень, аяг аашыень тодо һонороор гаргажа, сугларагшадай сүгрөө халуун альга ташалгаар угтагдаа. Афоня хадаа зоотехник мэргэжэлтэй аад, хотын нэгэ предприятида хүдэлжэ байтараа, хаһалтада орожо, ажалһаа гараһан хүбүүн юм. Түрэлхи хэлэндээ тулюур энэ хүбүүнэй худоодэ бии болоходонь, Дора Далбаевна дүү басаган Сэржунитаяа нэгэдүүлжэрхинэн байгаа.

Арбаад ашанар, зээнэртэй Тыма абгайн роль гүйсэдхэһэн арадай артистка Сэрэмжэ Уладаева долгэр һайхак сэдьхэлтэй, эльгэ нимгэн, энэрхы тэнюун хүдөөгэй хүгшэнэй зан абарие тобойсо гаргажа, харагшадые бахархуулба, баясуулба. Эдеэ хооloор дуталдаһан дээрэһээ хөөр һара соо хоршогоноldоно байһан арбан поршоонхоороо

Б.-М. ЖИГЖИТОВ.

Бата-Далай Очиров

ҮНЭНЭЙ МҮР

(Үргэлжэлэл. Эхиннинь майн 17-ной номерто).

II. БУЯН ХЭХЭ ЗҮЙЛ

21. Буян хэхэ (бисалгал) гээшэ үхэлгүйе олохо мүр болоно. Хүнгэн һанал — үхэлэй зам болоно. Бисалгал доро һэригшэд хэзээдээшье үхэхэгүй. Хүнгэн һаналтай хүн өөрөөшье мэдэнгүйгөөр үхэһэн мэтэ болоно бэшэ гү?

22. Сэдьхэлээ хэзээдэ заһажа, буян хэжэ, үнэн доро орогшод тэрэ сагта жаргажа, түгэс хубитанай баяраар баясан, сэнгэнэ.

23. Ухаан бодолоо, бэе махабадаа хатуужуулжа, хүнгэн һаналһаа хахасажа, үнэхөөр шадал түгэс болоһон ухаатан нирваан гэжэ жаргалта ороноо хүрэхэ.

24. Гэмтэ ябадал тэбшээд, һайхан һанааанда орожо, арюун ябадалтай болоод, ёһо сахибал, номхон абари бисалгабал, нимэ хүн алдар дахан, улам хүгжэхэ.

25. Хэзээдэшье буян үйлэдэжэ, сэдьхэлээ хүнгэн һаналаар һамааруулангүй, үнэн сэхээр ябаһан һайн абаритай ухаатан ямаршье уһанай үертэ абтахагүй бэхи олтирог бүтээжэ, тэрээн дээрэ һууһан мэтэ болоно.

26. Тэнэгүүд сэдьхэлэй һамааралгада (алгасалда) жүдхэн тэгүүлхэ. Ухаатайшуул сэбэр сэдьхэл бодолоо нюуса сангай эрхим зүйл мэтэ һахиха.

27. Сэдьхэл һамааруулдаг бодолдо ба шунахай сэдьхэлэй жаргалда бү абта, гансахан бисалгал доро агшам зуура хубилшагүй жаргал олохо.

28. Мунхагай урьхаһаа алдууржа, эрдэмэй үндэр хабсагай дээрэ гараһан ухаатан тэнэгүүдые доошоо хараха. Уулын боорндо үймэлдэгшэдые орьёл оройһоо хараха мэтэ, амар байһан тэдэнэр уласай үймөө үзэхэ.

29. Хооһон үймөөншэдэй дунда бодолгото боложо, нойртоо дарагдашадай дунда нойр хүрэхэгүй хүн талын адуунай дунда тэжээлэл хүлэгэй орожо ерэһэн мэтэ болохо.

30. Хурмаста ухаанай хүсөөр тэнгэриэрые өөрыигөө эрхэдэ хуряан оруулба, Арад ноюун ухаае магтаба. Хүнгэн ухаан хаанашье гологдохо.

31. Даяан шүтэгшэ бисалгалдаа баясаха. Тэрэ залихай ухаанһаа наһаараа холодоно. Ухаатан галда адли, бэеын ба сэдьхэлэй хулигые таһална.

32. Даяанша бисалгал доро байха. Баяраар ханаха. Тэрэ хүнгэн һанаан бодолһоо холодоно. Ухаатан олоһон дээдэ ехэ опол аргаяа алдадаггүй. Тинхэдээ тэрэ хүн нирваанда ойртоһон болоно.

III. СЭДЬХЭЛЭЙ ЗҮЙЛ

33. Мэргэшүүлэй харбахадаа һомоёо (һуршаяа) сэхэ болгохо мэтэ, номто мэргэд (ухаатайшуул) дорьбожо үсэрхэдэг, нимгэн ба бирагүй сэдьхэлээ сэхэлдюулэн заһаха.

34. Түрэлхи уһанһаа гаргагдажа, хуурай газарта орхигдоһон загаһанай собхорхо мэтэ, бидэнэй зүрхэн үхэлһөө айн, хэзээдэшье эрбэгэнэхэ.

35. Үсэд болоод, һанаагаар баригдашагүй, хэдэр ухаагаа помгоруулан һургаха ушар амгалан һайхан хэрэг болоно. Һургуулита ноюн (ухаан) жаргал асарха болоно.

36. Мэргэд (ухаатайшуул) ушэр урасхалай дунда хоротой һанааһаа сэдьхэлээ сахиха болоно. Юундэб гэхэдэ, помгоруулагдаһан сэдьхэл жаргал асардаг.

37. Холуур, гансаараа зайжа, зүнэжэ ябаһан һанал бодолоо ургалжа, үнэнэй мүртэ оруулһан, эрхэдээ баринжа помгодоһон хүнүүд үхэлэй үзэнэй (Марын) урьхаһаа мултарһан болоно.

38. Һамааралгүй, хёмороогүй туһатай хэротой, гэжэ илгаа һанахагүй сэдьхэлтэй хүн болбол нисваанинсһаа (гасалан, зоболонһоо) һэринэ. Инмэ сэдьхэл юуниһээшье айдагтүй.

39. Бэе эбдэрхэдээ ехэ хэбрэг. Сэбэр һаба мэтэ гэжэ мэдэжэ, ухаагаараа бата бэхи хэрэм бүтээжэ, эрдэмэй зэбсэг барин, дурачи булигшад. (Марада) добтологты. Тэрээнние илһанай һүүлээр һуларшагүй һэримжэ хэрэгтэй болохо.

40. Ай-яа, удангүй энэ бэешье тангайжа, газарта хэбтэхэ. Баарма (баарһан), тэрэ мэдэрэлгүй болон, эзэгүй орхигдон, хэбтэхэ.

41. Дайсан дайсандаа хоро хүргэн, үһэрилдэхэ. Муу һанаата хүн үзэн ядан харюусаха. Ай, үнэнние олонгүй, тоорнһэн ухааншни шамда эдээнһээ бүри ехэ хоро хүргэхэ.

42. Эсэгэ, эхэ ба бүхы түрэлхитэн болоод, улас оронши шамда тиимэ ехэ туһа хүргэжэ шадахагүй. Зүгөөр үнэнэй мүртэ ороһон ухааншни шамда бүри ехэ туһа хүгэхэ.

IV. СЭСЭГЭЙ ЗҮЙЛ

43. Хэн энэ газарые илажа, үхэлэй эзэнэй хан түрэ ба эрхэтэ тэнгэриэрые тоброг болгохоб? Амгалан түрэлтын (мэргэнэй) һай

Будажаб БУДАЕВ

СЭЛЭНГЫН БУРЯАДУУДАЙ ТҮҮХЭ ДОМОГУУДЊАА

Байгал далай хүрэтэр нэмжыпэн газар дайда үрдань Монголой Сэсэн хаанай мэдэлдэ байһан юм. 1640—1660 онуудай үедэ энэ хаанай харьлата нэгэ хушуунайхид, һайн дураараа Россин гүрэнэй албатад болобо. Алексей Михайлович ород гүрэнэй хаан түрэдэ һуужа байгаа. Манай уг гарбалтанай Байгал далайн хойто эрьеэр нүүжэ ябаха үедэ ород гүрэнэй правительство энэ газар-дайдые шэнжэлхын тула туршаалта нюурнууд-даа ба элшэн сайдуудаа бүридүүлэгдэнэн экспедициннүүдые далайн эрьедэ бүтээгдэнэй онгосонуудта һуулгажа ябуулдаг бэлэй. Нүүжэ ябагшад энээнһээнь айжа, Монгол руу тэрьедээ. Тэдэние гэдэргэнь бусаахагүйн тула 1666 (1665) ондо Селенгинск хото (Сэлэнгын острог) баригдаба, хилын харуул бии болгохо гээд шидхэгдэбэ. 1689 оной январиин 15-да зарлагдаһан суглаанда Байгалай хойто бэеын бүряад зүргаан оготой толгойлогшодые Томскын наместник Ф. А. Головин урилаан байгаа. Алатуй, баабай—хурамша буумал, олзон, харанууд ба шоно отогойхидой толгойлогшонор сугларжа, эдэ зүргаан отогойхид хилын харуулай алба хэхэ болобо гэһэн хэлсээн баталагдаба. Эдэ отогойхид 500 бүлэһөө доошо бэшэ хүн зонине харуулай албанда табиха болоһон байна. Айлай 3—4 хүбүүдэй нэгэниинь эдэ 500 бүлын тоодо оролсожо, Сэлэнгэ мүрэнэй хойто бэеэр Сэлэнгын острогой дэргэдэ һуурижажа, харуулай алба хэхэ ёһотой болобо. Тэдэнэр хуушанайхяараал Байгалай острогой мэдэлдэ үлэхэ, Сэлэнгын воеводско канцеляриде бүридхэгдэжэ, бүхы татабариһаа сүлөөлэгдэхэ зэргэтэй һэн. Острогуудай эзэдэй зүгһөө ямаршье хашалан харшалга үзүүлэгдэхэгүйн тула тусхай заабари үгтэхэ гээд найдуулга үгтэбэ.

1707 ондо эдэ 500 бүлэ зон нүүжэ, Ивалга, Янгаажан, Баян-Гол, Дээдэ ба Доодо-Оронго, Харганаа, Жаргаланта, Тохой, Һутэй, Загастай, Бургаастай, Зүй, Енхор, Юроө, Үдэнгэ, Баянгол, Түргэн-Жаргаланта, Нааанги, Сүхэ нютагуудаар отог отогоороо хамтаран һуурижаа юм.

1660-аад онуудай һүүл багаар Монголой аймагуудта үлеэдүүд (ойродууд) добтолдог байгаа. Энээнһээ уламжалан, зарим отогой хүн зон Россин газар дайда руу тэрьелхэ ушартай боложо, Сэлэнгэ мүрэнэй хоёр эрьеэр, Зэдэ, Сүхэ голнуудай эрье зубшан, Хёлго голой хойто талаар нютагжаба. Эдэнэр атаган, ашабагад, сартуул, табангууд, сонгоол, үзөөн, хаагтаган гэһэн отогойхид байгаа, мүн жэжэ бүлэг хүнүүдээнь подгородно отогойхид бүридэжэ, хамта 8 зсэгэын зон гэжэ алдаршаһан байна. Монголһоо гаража ерэгшэд тухай 1689 оной январиин 15-да баталагдаһан договор дотор хэлэгдэнэ. Энээнние Россин агууехэ эзэн хаашуул Иван ба Петр Алексеевичүүдэй томилһон Томскын наместник Ф. А. Головин зохёожо, баталуулһан юм.

Байгал далайн хоёр талаар ажаһуудаг бүряад-монголнууд 1677 он болотор Эрхүүгэй острогто мэдэлтэй байгаа. Далайн хойтохи зүргаан зсэгэын (зүүн зүргаан), Монголһоо ерэһэн найман зсэгэын (баруун найман) Сэлэнгэ шадарай газар дайда дээрэ түбхинэжэ, 14 дүрбэн отогойхид бүрилдэжэ, 1677 ондо Дээдэ-Үдын доодо земскэй сүүдтэ, мүн нэгэн доро Сэлэнгын воеводско канцеляриде мэдэлтэй болобо. Тэдэние отогойнь толгойлогшонор (тайшаануд, шүүлингүүд ба зайһануд) ударидадаг байгаа.

Тэрэ үедэ Росси ба Монголой хоорондо мүнөөнэй хилэ гэжэ байгаагүй, гансал Селенгинск хотын (Сэлэнгын острогой) дэргэдэ харуул табигдадаг һэн. Мүнөөшье тэндэ нэгэ шобогор хада харуул толгой гэжэ нэрлэгдэдэг юм. Хоёр гүрэнэй наймаашад эндэ эд бараагаа андалдадаг, наймаа эрхилдэг байгаа.

1720 ондо бүрин этигэмжэтэ элшэн сайд Иллирийскэ граф Савва Владиславович Рагузинский Троицкосавск хото байгуулжа, 1727 ондо хилэ зубшуулан тусхай тэмдэгүүдые — шулуун обоонуудые табяа юм.

Манжуурай ба Монголой түлөөлэгшэдтэй хэлсээнүүд үнгэргэгдэбэ. Хилэ тодорхойлогдожо, 1728 ондо Хяагтада баталагдаба. Тиихэдэ подгородно отогой Амар Андахаев гэгшэ оршуулагшын тушаалда һайнаар хүдэлһэнэйнгөө түлөө шан абаһан юм гэлсэдэг. Сэлэнгын воеводско канцеляри тэрэние Рагузинскида зуршалһан байгаа.

Тэрэ үедэ хилэ шадархи газар дайдада ородууд ажаһуургаагүй, хилэ сахиха сэрэгшье үгы байгаа. Хилэ баталһанһаа хойшо 1728 онһоо 1765 он болотор, 37 жэлэй туршада Байгалай урда бэеын бүряад-монголнууд өөһэдынгөө хүсөөр 1894 ондо зохёогдоһон түүхэ бэшэгтэ ба үбгэдэй хоорэлдэдэг домогуудта үндэһэлэн, Сэлэнгын нэгэдэхи харанууд отогойхидой гүлваа байһан Будажаб Будаев Забайкалийн областиин Сэлэнгын уезддэ Монголһоо гарагшадай, бүряадуудай нютагаһан, һайн дураараа Россин гүрэнэй албатан болоһон, мүн тэдэнэй ажабайдал тухай түүхэлэн бэшэһэн байдаг. Энээнинень хуушан монгол бэшэгһээ РСФСР-эй һургуулиин габьяата багша, хизаар ороноо шэнжэлэгшэ Р. Ц. Найданов ород хэлэндэ оршуулжа, аймагайнгаа «Сэлэнгэ» газетэдэ толилуулһан юм.

Тэрэ үедэ Росси ба Монголой хоорондо мүнөөнэй хилэ гэжэ байгаагүй, гансал Селенгинск хотын (Сэлэнгын острогой) дэргэдэ харуул табигдадаг һэн. Мүнөөшье тэндэ нэгэ шобогор хада харуул толгой гэжэ нэрлэгдэдэг юм. Хоёр гүрэнэй наймаашад эндэ эд бараагаа андалдадаг, наймаа эрхилдэг байгаа.

1720 ондо бүрин этигэмжэтэ элшэн сайд Иллирийскэ граф Савва Владиславович Рагузинский Троицкосавск хото байгуулжа, 1727 ондо хилэ зубшуулан тусхай тэмдэгүүдые — шулуун обоонуудые табяа юм.

Манжуурай ба Монголой түлөөлэгшэдтэй хэлсээнүүд үнгэргэгдэбэ. Хилэ тодорхойлогдожо, 1728 ондо Хяагтада баталагдаба. Тиихэдэ подгородно отогой Амар Андахаев гэгшэ оршуулагшын тушаалда һайнаар хүдэлһэнэйнгөө түлөө шан абаһан юм гэлсэдэг. Сэлэнгын воеводско канцеляри тэрэние Рагузинскида зуршалһан байгаа.

Тэрэ үедэ хилэ шадархи газар дайдада ородууд ажаһуургаагүй, хилэ сахиха сэрэгшье үгы байгаа. Хилэ баталһанһаа хойшо 1728 онһоо 1765 он болотор, 37 жэлэй туршада Байгалай урда бэеын бүряад-монголнууд өөһэдынгөө хүсөөр ородой правительствааһаа ямаршье туһаламжа абангүйгөөр хилэ хамгаалжа, татабари түлэжэ байгаа (татабариһаа сүлөөлхэ гэһэн найдуулга бэелүүлэгдээгүй үлэһэн юм). Хилын хажуудахи Дүнжэ гэжэ газарһаа эхилээд баруулжаа, Хяагта хотые алад гаража, Зэдэ голоор Харсаа хүрэтэр хилын харуулай 13 пост (харуул) тэдэнэр байгуулаа юм. Харсаһаа баруулжаа 6 харуулда Захаамнай бүряадууд ба Армагай хамнигануудай 3 отогойхид хилэ сахидаг байгаа. Тэрээнһээ сааша Түнхэнэй, Туранай, Ахын, Мундаргын (Саянай шэлэнүүдээр) тэндэхи бүряадууд Саянай хамнигануудтай (соёдуудтай) суг харуулда ябадаг һэн. Дундаһаа зүүлжээ Шинилхэ, Аргунь ба Сретинск хүрэтэр хори бүряадууд хамниганууудай (эвенкнүүдэй) 15 зсэгынхидтэй суг хилэ сахидаг байгаа. Хилэ сахиһын тула 1764 ондо Сэлэнгын бүряадуудһаа ба Монголһоо гаража ерэгшэдһээ бүридэһэн 2400 хасагуудтай 4 полк бүридхэгдөө юм. Тиин тэдэнэр татабари түлэхэзээ болиһон отогуудһаа гадуур тусхай хүтэлбэритэй болоһон юм.

Хасагуудай отогуудһаа таһархада, 1763 ондо лейбтвардинн секунд-майор Щербачев отогуудай түлбэрийн хэмжээе ехэ болгобо.

1808 ондо шэнэ гурим хүсэндөө оробо. Сэлэнгын округой бии болоходо Сэлэнгын үндэһэн яһатанай (инородческо) управа Дээдэ-Үдын земскэ суудэй мэдэлһээ гаргагдажа, Сэлэнгын округто дамжуулагдаһан байна. Сэлэнгын үндэһэн яһатанай управлени тараагдажа, Сэлэнгын үндэһэн яһатанай конторо бии болгогдобо. Үг изагуурта-нине хүтэлбэрилгэдэ хубилалтанууд оруулагдаба. Отог бүхэнэй тайшаагай орондо шүүлингэ, өөрынгөө туһалагшадтай ба зайһануудтай хүтэлбэрилдэг болобо. Үндэһэн яһатанай конторые хахамад тайшаа толгойлдог байгаа. Сэлэнгэ мүрэнэй ба Химнэ голой уулзуурта үндэһэн яһатанай конторын байшан бодхоогдобо. Тус конторын ахамад түрүүшын тайшаагаар баабан-хурамша отогой зайһан Ломбоцырен Туртуев һунгагдаа юм. Энэ туршаалда тэрэ 1808 онһоо 1822 он болотор худэлөө. Газар элдүүрилгые урагшатайгаар дэлгэрүүлһэнэй түлөө 1811 онда тэрээндэ 12-дохи шатын тушаал зэргэ олгогдоһон юм. Атаган отогой шүүлингэ Вампил Ринчинов энэ тайшаагай орлогшонь байгаа. Зүүн Сибириин үндэһэн яһатанние хүтэлбэрилгэ талаар 1822 оной июлиин 22-то баталагдаһан уставай 114-дэхи параграфай үндэһөөр үндэһэн яһатанай конторо Степной Дүүмэ болгон хубилгагдаһан юм. Дүүмые ахамад тайшаа толгойлдог һэн. Үндэһэн яһатанай управлени ба ототуудые хүтэлбэрилгын бүридхэл хубилгагдаба. Шүүлингын орондо гулваагай тушаал бии болгогдобо, зайһанай орондо староста хүтэлбэрилжэ эхилбэ. Шэнэ уставай ёһоор нимэ тушаалта нюурнууд хүн зонине хүтэлбэрилжэ болоһон байна.

Степной Дүүмын ахамад тайшаагай тушаалда үндэһэн яһанай конторын тайшаагай Ломбоцырен Туртуевай хүбүүн Юмдэлэг Ломбоцыренов 1823 онһоо 1836 он болотор байһан юм. Тэрэ хүзүүндээ зүүхэ мүнгэн медаллар, мүнгэн кортик хутагаар шагнагдаһан юм. Удаань ахамад тайшаагаар дээрэ дурдагдаһан Вампил Ринчиновэй хүбүүн Ниндак Вампилов 1837 онһоо 1853 он болотор хүдэлөө. Тэрэ 12-дохи шатын тушаал зэргэтэй болоһон, хүзүүндээ зүүхэ хоёр медаллар, кортик хутагаар шагнагдаһан юм. Удаань 1853—1860 онуудта олзон обогой Жамбалдоржо Буинтуев ахамад тайшаа байгаа. Тэрэнэй удаань 1860 онһоо 1875 он хүрэтэр готол-буумал эсэгынхидэй гулваа байһан, үнэн алдартын шажантан болоһон Дмитрий Минеев ахалагша тайшаагай тушаалда һуугаа. Тэрэ 14-дэхи шатын тушаал эзэргэтэй, хүзүүндээ зүүхэ хоёр медальтай байһан юм. 1875 онһоо 1887 он болотор ашабагадуудай заседатель байһан Эрдэни Дансарунов ахамад тайшаагай тушаал эзэлжэ һуугаа. Тэрэ үбсүүндээ зүүхэ мүнгэн медальтай һэн. Удаань 1882—1885 онуудта готол-буумалайхидай староста Дарма Михайлов ахамад тайшаа байгаа. Удаадахи ахамад тайшаа гэхэдэ, юрөө харанууд отогойхидой гулваа-Сайнсаг Юмов болоно. Тэрэ 1885—1895 онуудта ажаллаа юм. Хүзүүндээ алтан, хоёр мүнгэн болон үбсүүндээ зүүхэ хоёр медальнуудаар шагнагдаа юм. Ахамад һүүлшын тайшаа гэхэдэ, Вандан Жамбалдоржиев болоно. Энэ тушаалда 1895—1907 онуудта худэлөө. Бүхыдөө арбан үеын тайшаанар тоологдодог. 1907 ондо Сэлэнгын Степной Дүүмэ тараагдажа, волостной управлени бии болгогдоһон юм.

С. РИНЧИНОВ
бурядшалба.

XVII жаранай модон хүхэ нохой жэл (1994-1995 он)

ЗУНАЙ ЭХИН ШАРАГШАН МОГОЙ ЊАРА

Бүряад литэ	13	14	15	16	17	19	20
Европын литэ	23	24	25	26	27	28	29
Гараг Нэрэ Үдэр	Дабаа Ямаа понед.	Мяемйр Марс вторник	Лхагба Меркури среда	Пүрбэ Юпитер четверг	Баасан Сатурн пятница	Бимба Сатурн суббото	Ним Нара воск
Үнгэ Үдэр	шарагшон тахяа	сагаан нохой	сагаагшан гахай	хара хулгана	харагшон үхэр	хүхэ бар	хүхэгш туулз
Мэнгэ	7 улаан	6 сагаан	5 шара	4 ногоон	3 хүхэ	2 хара	1 сага
Нүүдэл	шорой	түмэр	огторгой	үлан	ууша	модон	хөө

Гарагай 2-то бүряад литээр 13 (майн 23). Шарагшан тахяа, 7 улаан мэнгын, шоройдо һуудалтай үдэр. Уһан махабодотой, эхэнэр хүнэй һүндын үдэр гэжэ мэдэнэбди. Энэ үдэр хэшэг даллага абахада, эм найруулхада (тахяа үдэр бэлдэгдэнэн эм аршаан болодог), бурханда мүргэхэдэ, үргэл үргэхэдэ, Наранда, Һарада шүтэхэдэ, лусууд тахюулхада, үрэһэ таряа тарихада, модо һуулгахада, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, эльбэ жадха дарахада, барилга хэхэдэ, урагшатай һайн байха. Харин харгы замда гарахые, нүгшэнэние хүдөөлхые, шэнэ хубсаһа үмдэхые, мал үүсэлхые, хушүү гаргахые, суглаа зарлахые, түрэ хурим, алибаа найр зугаа хэхые, гуйраншадта юумэ үгэхые, мал адууһа худалдахые тэбшэгты. Мүн баһа лама хубараагуудта үгэльгэ үргөөгүй һаа, дээрэ гэнэ. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, зол жаргал ушарха.

Гарагай 3-да бүряад литээр 14 (майн 24), Сагаан нохой, 6 сагаан мэнгын, түмэртэ һуудалтай үдэр. Гал махабодотой Тэнгэрнин бурханай һүндын үдэр гэжэ гарагай 7 тоологдодог. Энэ үдэр хатуу хэрэгүүдые бэелүүлхэдэ һайн гэнэ. Илангаяа дайсанине, ада шүдхэр дарахада, худалдаа наймаа. андалдаа хэхэдэ, хубараг хүнэй ламын һахны хүртэхэдэ, бурханда мүргэхэдэ, балин шатаахада, агнуурын хэхэдэ, модо отолходо, шахаа тангаригаа хуряахада, хэшэг даллага абахада, аршаанаар угаахада, таатай зохид байха. Зүгөөр үхибүү хүлдэ оруулжа, гэрһээ гаргажа, ондоо тээшэнь эльгээжэ, үзэн ядалтые үйлэдэжэ, бэринн үйлэ хэрэг эрхилжэ, нүүжэ, суглаа зарлажа, үһээ угаажа, үрэһэ тарижа, эм найруулжа, харгы замда гаража болохогүй. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, эд зөөри арьбажаха, мал үдэхэ гэнэ.

Гарагай 4-дэ бүряад литээр 15 (майн 25). Сагаагшан гахай, 5 шара мэнгын, огторгойдо һуудалтай үдэр. 15-най дүйсэн үдэр манай элинсэг хулинсагууд бурхандаа зула барижа, эхэ зургаан зүйл хамаг амитанай түлөө зальбардаг байгаа юм. Энэ үдэр бурхан арамнайлуулхада, эд бараа бүтээхэдэ, бурханда мүргэхэдэ, хэшэг даллага абахада, мал худалдахада, харгы замда гарахада, аршаанаар угаахада, баярта үйлэ тэмдэглэн һайндэрлэхэдэ, гүрэм ундуулхада, ехэ хүнние бараалахадэ, ном ориуулхада, һайн гээшэ. Гэбэшье газар хахалхые, үбшэ аргалжа эхилхые. нүүдэл хэхые. үхэһэнние хүдөөлхые, газар малтахые модо орбонтойнь унагаахые, бэрние буулгахые тэбшэгты. Энэ үдэр хүнэй үһэ абаа һаа, амгалан байдал тогтохо.

Гарагай 5-да бүряад литээр 16 (майн 26). Үзэг ном һурахада, ном уншахада, ном соносоходо, худалдаа наймаа эрхилхэдэ, нүхэ малтахада, бурханда мүргэхэдэ, лусуудта үргэл үргэхэдэ, муу улаан сарахада, абаһанаа бусаахада, эм найруулхада, хүнние ханахада, һамга абахада, һайн байха гэдэг. Гэбэшье энэ үдэр ехэ үһа гаталхада, заагаһа барихада, таниг үгэхэдэ, хүнние хүдөөлгэндэ хабаадахада, бага үхибүүдые гэрһээ гаргажа, ондоо тээшэнь эльгээхэдэ, мал үүсэлхэдэ, үхибүүе үргэжэ абахада, хүн дүрсээ алдахада, засаг булгаадан тэмдэгэжэ, хэрүүл үүсгэхэдэ, заргалдахада муу. Энэ үдэр бэринне буулгаа һаа хүбүүн түрэхэ гэдэг. Хүбүүн түрөө һаа, һонор ухаатай, ном номохо ажалтан болохо. Басаган түрөө һаа, ута наһатай, дүтынгөө нүхэдтэ һайн туһа үзүүлдэг хүн болохо. Энэ үдэр хүнэй үһэ абажа болохогүй, үбшэн хүрэхэ шалтагтай.

Гарагай 6-да бүряад литээр 17 (майн 27). Харагшан үхэр, 3 хүхэ мэнгын, хада уулада һуудалтай үдэр. Газар махабодотой, ноён хүнэй һүндын үдэр. Ном, сурталай сахюусанда мүргэхэдэ, үргэл үргэхэдэ, эм найруулхада, эм залахада, замда гарахада, нүгшэнэние хүдөөлхые, лусуудта мүргэхэдэ, морь, мал номгодхоходо, гэрэй һуури табихада, һайн байха байна. Гэхэтэй хамта энэ үдэр нүүдэл хэжэ, таряа тарижа, хадаг табижа. түрэ хэхэдэ бэринне буулгажа, худалдаа наймаа үүсэхэжэ, хээрэ газар малтажа, ехэ хэрэг эрхилжэ, абаһанаа бусаажа, модо сабшажа, хюроөдэжэ болохогүй. Энэ үдэр хүнэй үһэ абабал, шэг шарай муудаха.

Гарагай 7-до бүряад литээр 19 (майн 28). Энэ жэлэй зунай эхин һарада 18-най үдэр байбагүй гээшэ. Хүхэ бар, 2 хара мэнгын, модондо һуудалтай үдэр. Газар махабодотой, нарай үхибүүнэй һүндын үдэр. Наһа угадхалгын, буяан үйлэдэлгын, зэ

ХАГШАНГИ ТОЊОЁО ЯАХАБ?

(ТАНАЙ АСУУДАЛНУУД, МАНАЙ ХАРЮУНУУД)

СПОРТ

Бүряадай багшанарай институтай оюутан, спортын мастер Сергей Федотов 2 минутаар хожомдожо, старт абаһан байгаа. Гэбэшье тэрэ километрнүүдые хойно хойноһоонь хурдан түргэнөөр гаталжа, наймадахи километртэ түрүүлжэ ябагшадые хүсэжэ, толотомо ялата

✦ Һургуулидаа номой таг худалдажа абаабди. Зүгөөр, тэрэнэйнгээ шэлнүүдыень арашамай нээнэбди. Шэлнүүдынь модоной турьбахобоо соо һуулгаданхай юм. Аргатай һаа, туһалжа үзыт.

— Доодо талынь хобоодо болгоомжотойгоор вазелин турхеэд туршагты. Нимэ орёо бэшэ онол арга тинмэрхүү дутагдалые усадхадаг байна.

✦ Электродрелеэр модондо нүхэ үрэмдэхэдэ, зарим ушарта үрэм хажуу тээшээ холбо гарахаяа һанадаг. Патрон модоной нюур талыень сохижо гэмтээдэг байна. Энээнһээ хайшан гээд зайлахаб. Дрелиин патроной мүр сараань бэлээр усадхагдахагүй гэжэ дүршэлтэй мастернууд һайн мэдэнэ.

— «Халуун шулуу долёбһон» хүнүүд нимэ юрын арга хэрэглэдэг юм. Нимгэн һайн шанартай нэсыгээр—фетрээр гү, али нэсы гуталаар—элдэб диаметртэй шайбануудые зүһэжэ абаһанайнгаа һүүлдэ үрэмдэхынгээ үрда тээнь үрэмдоо таарама шайба хэхэ ёһотой.

✦ Би орн гансаараа байдагби. Самогон архи нэрэхэ һаналтайб. Тэрэнээ алюминий канистр соо хэзд хадагалаа һаа, болохо гээшэ гү?

— Алюминий амһарта соо архиин зүйлнүүдые хадагалжа огто болохогүй. Гансал шаазан гүйлгэһэн гү, али шэл амһарта соо хадагалхада һайн.

✦ Гараж соомни элэжэ һалаһан хуурайнууд олон. Тэдэнние яагаад дахин хэрэглэдэг болгохоб?

— Болохол даа. Серинэ кислотагай үһанай холисо соо 5—7 минутын туршада байлгаад абахада, тэдэнэй бүхы талань сэбэрлэгдэдэг, отолдог шэнжэнь зарим тэды хуушан түхэлдөө ородог байна. Энэ холисо соо хэнэнэйнгээ удаа содын холисодо угаахаяа бү мартаарайт.

✦ Угаабаринни «Сибирь» машина ехэл һайнаар худэлжэ байһан аад, зарим ушарта һэнэрээд, дондороод һалахаяа болишодог. Юу хэхэ ёһотойб?

— Машина соогоо хубсаһа хунараа дүүрэтэр хээгүй дээрэнээтнай нимэ юумэн болоно. Тэрээнһээ гадна электрын элшэ хүсэн, угаабаринн порошок ехээр гаргашалагдана бшуу. Һүүлдэнь хубсаһаяа «бажуужа» эхилхэдэ, дондоржо, һалганажа захална. «Сибирь» машинаяа дүүрэн хүсэндэнь хэрэглэгты.

✦ Хоёрдохи телевизор худалдажа абаад, хүүгэдэйнгээ таһалга соонь табиаб. Нэгэ антеннэһээ хоёр телевизор худэлдэггүй байна. Хоёрдохи антеннэ тодхохо хэрэгтэй гэжэ электригүүд хэлэнэ. Тиигэхэ ёһотой юм гү?

— Заатагүй тодхохо ёһотой гэхэ аргагүйб. Мастернуудай дунда үргэнөөр хэлсэгдэдэг «краб» түхеэрэлгэ радиомагазиннаа худалдажа абагты. Тэрэнние тодхоходотнай, танай хоёр телевизор, мүн радиоприемник ультрабогони долгин дээрэ амжалтатай худэлхэл.

✦ Утюгай уладань хара үнгэтэй үнгэрэй бии болоходонь, ехэл зоболонтой болошодог. Нимэ ушарта яаха ёһотойб?

— Ехээр халаагдаһан утюгаар, синтетическэ эрдые элюурдэхэдэ, үнгэтэй үнгэр бии Ууха содын гү, али вина арилгаха «Чистка» хэлэй порошогоор болоһон үнгэрөө хэрэгтэй.

✦ Шаазан вазаһан хүсөөг түгэрэгшоо. Тэрэнээ юугаа

— База түгэрэгдэрөө һаһаа халаһан һүүлээр дундань нэгэ новэ нимгэн пайнер шангаар хабшаа. Полиэтилен хайлаагаа дабаритайгаар, мэдэгөөр нэхахал даа.

✦ Сонхымни рамаа тэһэршэнхэй. Машинаа түүр гарахада, шилэн хайнь хапигрка хэрэгтэй Жэрхэлштэй гэнэнэ.

— Газаа талаһаа хай забһартань ушарта түрхигты. Нэлэйнь рай һаань, лаагай ниймжые турша соо нэгэ гаар бариха байна.

✦ Уһаар дуулаагаа даг батарейн дуулаа шан гээд нэмэжэхэй.

— Олон арганууд. Эгээл юрын арга батарей хана хоёрой гэ туулагуулха юрын фольгаагаар хэгэлэ хэхэдэ, һайн. Ондоо нууд батарейн саанаа люминиин хабтаг хэхэ хэрэгтэй гэнэ даг байна.

✦ Малай тоһон ямаа амтатай болошодог.

— Тоһондоо эдэлэлдэг соодотой бусалгаа хэзд, хүрэһэн хойноо ень адхаад, тэрэнээ жэ болоно. Энэ хэлэ хин дабтаха хэрэгтэй.

(«Сельская жизнь» газетэйнь абтаа)

БААТАР СЭРЭГШЫН ДУРАСХААЛДА

Гвардиин полковник, Советскэ Союзай Герой Владимир Бузинаевич Борсоевой дурасхаалда зорюулагдажа хүнгэн атлетикын холын зайда урилдалгаар заншалта 28-дахи мүрысоон Агууехэ Илалтын 49 жэлэй ойн үдэр үнгэргэгдэһэн байгаа. Мүнөө дэлгүүрэй харилсаанай хүшэр хүндэ уе сагай тохёолдожо байһанһаа уламжалан, ородоол 21 хүн урилдаанай харгы дээрэ гаража, хурдан сүлхэээ туршаһан байгаа.

Совет сэрэгшэдэй дурасхаалда, хүндэлэлдэ зорюулагдаһан ондоо мүрысоонэй Тарбагатайн райондэ үнгэрэгдэһэн дээрэнээ юм гү, али үгышье һаа, ондоо ушар шалтагаанаар нимэ үсөөн хүн хабаадаа хэбэртэй. Тиигээшье һаа, урилдаанай харгы дээрэ һонирхолтой шанга тэмсэл болобо. Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагшад—аха дүүнэр Игорь болон Андрей Горинууд эрэшүүлэй дундаһаа эрэшэмтэй старт абажа, урагшаа гарабад. Долоодохи километр хүрэтэр тэдэ хэнинэшье урдаа табибагүй.

Гвардиин полковник, Советскэ Союзай Герой Владимир Бузинаевич Борсоевой дурасхаалда зорюулагдажа хүнгэн атлетикын холын зайда урилдалгаар заншалта 28-дахи мүрысоон Агууехэ Илалтын 49 жэлэй ойн үдэр үнгэргэгдэһэн байгаа. Мүнөө дэлгүүрэй харилсаанай хүшэр хүндэ уе сагай тохёолдожо байһанһаа уламжалан, ородоол 21 хүн урилдаанай харгы дээрэ гаража, хурдан сүлхэээ туршаһан байгаа.

Совет сэрэгшэдэй дурасхаалда, хүндэлэлдэ зорюулагдаһан ондоо мүрысоонэй Тарбагатайн райондэ үнгэрэгдэһэн дээрэнээ юм гү, али үгышье һаа, ондоо ушар шалтагаанаар нимэ үсөөн хүн хабаадаа хэбэртэй. Тиигээшье һаа, урилдаанай харгы дээрэ һонирхолтой шанга тэмсэл болобо. Улаан-Удын гарнизоной сэрэгэй алба хаагшад—аха дүүнэр Игорь болон Андрей Горинууд эрэшүүлэй дундаһаа эрэшэмтэй старт абажа, урагшаа гарабад. Долоодохи километр хүрэтэр тэдэ хэнинэшье урдаа табибагүй.

Тэрэ 31 минута 14 секунда саг харуулба. Аха дүүнэр Игорь болон Андрей Горинууд шангай һуурилуудые эзэлээ.

Зүүн Сибириин технологическа институтай оюутан Альбина Лепталь эхэнэрнүүдэй дундаһаа шалгарһан байна.

Басагад болон хүбүүдэй бүлэгтэ Ира Елсукова, Игорь Ильясов гэгшэд эрхимлээ.

Ветеранууд хэдэн бүлэгөөр урилдаба. Улаан-Удын авиационно үйлдэбэрнин нэгэдэлэй инженер-конструктор Людмила Малофеева һаһажаа эхэнэрнүүдэй дундаһаа түрүү һуурин эзэлжэ, 15-дахяа тусхай шанда хүртэбэ.

Эрэшүүлэй дундаһаа Улаан-Удын ЛВРЗ-гэй якорна цехэй худэлмэришэн Валентин Бадмаев, багша, спортын мастер Валерий Дарбаков, мастерта кандидат Григорий Пчелинцев гэгшэд өөһэд өөһэдынгоо бүлэгүүдтэ илажа, суута совет сэрэгшэ Владимир Бузинаевич Борсоевой дурасхаалай шангуудаар тэмдэглэгдээ.

Ж. БАТОМУНКОЕВ.

Үнгэрһэн жэлэй туршада Республикымнай хубшэ тайгада галай дүлэн олоор соробхилжо, оршон тойронхи байгаалида хэды ехэ хохидол, гарза хэгдээ һэм. Эдэ бүгэдые тоолохо болоо һаа, хэдэн миллион, миллиард түхэригэй сэнтэй болохо. Галай аюулһаа ой тайгые аршалха, түймэрэй болоо һаа, саг соонь унтарааха ёһотой баазатнай байгша ондо хэр бэлэдхэлтэй, ямар байдалтай гээшэб?—нимэ асуудалтайгаар манай корреспондент авиабазын начальник А. С. Нетроннидо хандаһан байна.

ОЙ ТАЙГАЯА БУЛТАДАА ХАМГААЛАЯ

— Байгша оной апрелиин 15-һаа республикын зарим нютагуудта ойн түймэр боложо эхилээ. Илангаяа республикын урда, Улаан-Удэ шадарай районуудай хүбшэ тайгада түймэрнүүд үзэгдэбэ. Һүүлэй мэдээнэй ёһоор, республика дотор 204 түймэр ой тайгада болоһон байна.

— Хаана, ямар аймагуудта түймэрнүүд олоор үзэгдэбэ гээшэб?

— Дээрэ нэрлэгдэһэн аймагуудһаа гадна, Ивалгын, Хорнин, Кабанскын районуудта галай аюул хүбшэ тайгада дүжэрөө. Илангаяа Бабушкин хото, Посольск тосхон шадарай ойдо гараһан галай аюул саг дороо унтараагдажа, ехэ тооной модон, ургамал, ан арьяатад абарагдаа. Бухы дээрээ колхоз, совхозуудай, гүрэнэй заказнигуудай хубшын модон галай аюулда ороно.

— Жэл бүрн үзэгдэдэг түймэр яагаад дүжэрнэб?

— Нэн түрүүлэн, республикын ажахынуудай малшад, хонишод, зарим хүтэлбэрилэгшэд сабшалан, бэлшээриингээ хагда галдадаг гуримтай. Тиихэдээ хэн, нэгэнэй галаа унтараангүй, сарангүй орхиһоноонь боложо, эдэ бухы аюул хэгдэнэ. Энээнһээ гадна, дулаан болоходо дура зоргороо зайгуултажа ябаһан зарим хүнүүд дүтэ шадарайнгаа ойдо ороходоо гал түлижэ, эдеэ хоол хэжэ, амархадаа, тэрэнээ хүсэд унтараангүй, орхёод ябашаһан ушарнууд олон ааб даа. Жэшээнь, майн һайндэрнүүдэй үедэ Улаан-Удэ шадарай Шэнэ Комушка һуурининай захадахи ойн мөдон энэ шалтагаанһаа боложо, дүрэжэ эхилээ юм.

— Анатолий Семенович, үнгэрэгшэ жэлэй туршада республика соо үзэгдэһэн түймэр али зэргын хохидол, гарза асараа һэм?

— Үнгэрэгшэ жэлдэ республика дотор 857 түймэр хүбшэ тайгада болоо һэн. Тиихэдээ хори гаран мянган гектарай модон дүрэһэн, ан арьлатан хосорһон байгаа.

Ажабайдалай хүшэр үедэ таная бааза хэр зэргэ түлиншэ, мүнгэн саигай талаар хангагданхайб?

— Эндэ хэлэхэ, голхорхо юун байгаад орхихоб даа. Бултанай мэдэнээр бухы юумэн дуталдана. Самолёт, вертоледуудые хэрэглэн, хаана, али хүбшэ тайгада түймэр болоноб гэжэ шалгаха, хараха уялгаяа дүүргэхын тула бухы арга хургаяа бэдэрхэ баатай болонобди. Тиигээгүй һаамнай галай аюулай бүришье үргэдэхэ байһаниинь ойлгосотой бэшэ гү? Тиимэһээ бултадаа оршон тойрондохи байгаалиингаа баялигуудые аршалан хамгаалха нангин уялгаяа нэрэтэй түрэтэйгөөр дүүргэжэ байхын хойноһоо ороондоно, эрмэлзэнэбди.

Дулаанай хаһын эхилхэдэ ой тайгада гэр бүлөөрөө, нэгэ хоёроороошье гараа һаа, түлиһэн галаа унтараажа, оршон тойронхи байгаалиингаа баялигта бултадаа анхарал, оролдолготойгоор хандадаг болоёл гэжэ хүсэхэ, һануулха байнабди.

Б. ЦЫРЕМПИЛОВ.

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.
РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М. Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Ц. (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., РИНЧИНОВ С. Д. (редакторай орлогшо), ТОКТОХОЕВА В. Э.

Эмхидхэн байгуулагшад—Буряад Республикын Верховно Совет, Буряад Республикын Министрнүүдэй Совет
Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэл болон редакцийн ажалша коллектив.

Манай адрес: 670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилийн үйлсэ, 23, «Буряад үнэн» газетын редакци.

Редакцийн телефонууд: редакторай—2.50.96, приемный — 2.54.54, редакторай орлогшопорой — 2.68.08, 2.62.62, харюусалгата секретарийн—2.50.52, секретариадай—2.66.76, таһагууд: политын-политическэ—2.55.97 (даагшань), 2.61.35, 2.56.23, социально-экономическа—2.64.36 (даагшань), 2.63.36, 2.67.31, 2.61.35, соёлой эрдэмэй болон һургуулинуудай—2.60.21 (даагшань), 2.57.63, олоннитын худэлмэрийн ба мэдээсэлэй—2.54.93 (даагшань), 2.34.05, 2.69.58, орш уулгын—2.60.91; корректорнуудэй—2.33.61, хэбжэлдэбэлдэгшэдэй—2.35.95. Манай корреспондентнууд: Агинскда—3.42.19, Закаменскда—30.61.
Буряад Республикын Министрнү